

หน่วยที่ 15 ชุมชน-ประชาคม (Community)

ในสังคมมนุษย์ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติ ภาษา หรือถิ่นกำเนิดในแห่งใด เราต่างตระหนักดีถึงความเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมขนาดใหญ่ทางไกลตัวออกไป เกินความคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน เพราะชีวิตของเราก็มักจะวนเวียนอยู่ในส่วนย่อยของสังคมใหญ่ลงไป ที่อยู่เหนือกว่าครอบครัวขึ้นมา “ชุมชน” (community) เป็นหน่วยย่อยที่ครอบคลุมวิถีชีวิตส่วนนี้ไว้ ถึงแม้หลายคนจะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเมือง ชีวิตที่วนเวียนอยู่กับสถาบันหรือองค์กร อย่างเช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย ที่ทำงาน หรือโรงงาน อันอาจเป็นส่วนสำคัญของหน้าที่การทำงาน ที่ทำให้เราได้หลุดไปจากกรอบของชุมชนบ้างในบางครั้ง สู่กรอบของสถาบันหรือองค์กรตามแต่ละคนจะสังกัด แต่สำหรับหลายคนส่วนใหญ่ วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของเราต่างก็เวียนว่ายอยู่ในกรอบของชุมชนเล็ก ๆ ที่เรารู้สึกคุ้นเคย ใช้ชีวิตประจำวัน ทานอาหาร พบปะญาติมิตร รู้เรื่องราวคล้ายกับสมาชิกคนอื่นอีกจำนวนมากที่ไม่อาจรู้จักได้หมด แต่ก็อยู่ในวิสัยจะพบพานได้ ชุมชนจึงเป็นหน่วยทางสังคมซึ่งมีความสำคัญต่อการเข้าใจกระบวนการทางสังคมและการเมืองอีกหลายลักษณะที่เกิดขึ้นต่อเนื่องบนฐานของชุมชน และในความเป็น “ประชาคม” ในระดับนานาชาติที่ใช้คำเดียวกันในภาษาอังกฤษ แต่กินความกว้างออกไปจาก “ชุมชน” ที่ใกล้ตัวเราอย่างเคย ความเป็น “ประชาคมระหว่างประเทศ” (International community) ก้าวข้ามพื่นขอบเขตอำนาจรัฐ แต่ยังคงสะท้อนลักษณะร่วมกันในความเป็นประชาคมที่ไม่ต่างออกไปจากความเป็นชุมชนดังจะอธิบายต่อไปในเนื้อหาของหน่วยการเรียนรู้

ตอนที่ 1.1 ความหมาย และการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาในหน่วยนี้กล่าวถึง “ชุมชน” หรือ “ประชาคม” ซึ่งเป็นความหมายในภาษาไทยจากแนวคิดพื้นฐานเรื่อง “Community” (อ่านว่า คอม-มิว-นิ-ตี) ในภาษาอังกฤษ¹ การทำความเข้าใจจึงจะโยงใยผ่านทั้งสองความหมายในภาษาไทย ที่เชื่อมต่อมาจากต้นรากแนวคิดเดียวกัน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจความหมายของ “ประชาคมระหว่างประเทศ” (International community) ในบริบททางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อบรรลุเป้าหมายการเรียนรู้ของชุดวิชานี้

15.1 บทนำ

“ชุมชน” เป็นระบบรากฐานของการยึดโยงผู้คนเข้าด้วยกันอย่างมีพลังตั้งแต่ในยุคโบราณจนถึงในยุคสมัยปัจจุบัน ในขั้นพื้นฐานที่สุดเพื่อความอยู่รอดและมีอยู่ของตัวตนมนุษย์และครอบครัว ระบบการเมืองและการปกครองจะทรงพลังอำนาจได้ก็ต้องมีความสามารถสถาปนาตัวจัดการชุมชนของประชากรเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อระบบการผลิตและเก็บเกี่ยวดอกผลในทางเศรษฐกิจ เรื่องน้อยใหญ่ของ

¹ ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน, สาขาวิชารัฐศาสตร์, ปรับปรุง 17 ส.ค. 2544, สืบค้นจาก <http://rirs3.royin.go.th/coinages/webcoinage.php>. [สืบค้นเมื่อ 29 ธันวาคม 2560].

ชุมชน-ประชาคม (Community)

สังคมจึงสอดคล้องประสานไปกับการปกครอง ต่อต้าน และรวมขอมของชุมชนน้อยใหญ่ อันประกอบไปด้วยผู้คนจำนวนมากตามขอบเขตอำนาจของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นนครรัฐแบบโบราณ หรือเมืองสมัยใหม่ ชุมชนแบบเดิมที่หายไปก็ต้องถูกแทนที่ด้วยชุมชนในรูปแบบใหม่ ทั้งในสังคมจริงหรือสังคมเสมือนผ่านเครือข่ายการสื่อสารสมัยใหม่ อันอาจจะรองรับวิถีชีวิตของคนในแต่ละสังคมร่วมสมัยให้เห็นรูปร่างของ “ความเป็นชุมชน” ในแต่ละ “วิถีของชุมชน”

ในวิถีชีวิตที่อยู่อาศัยในเมืองใหญ่อาจชวนให้เราอยู่กับครอบครัวหรือตัวเองเป็นหลัก พึ่งพาตัวเองและหน้าที่การงานให้ดำเนินชีวิตไปได้ จนเหมือนจะไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่รายล้อมอยู่มากนัก แต่ในท้ายที่สุดของชีวิตนอกเวลางาน ชุมชนเป็นที่รองรับชีวิตส่วนที่เหลือในการบริโภคใช้สอยอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิตในด้านต่าง ๆ ให้การอยู่ในเมืองใหญ่ ไม่เป็นเรื่องเหลือบ่ากว่าแรงเพียงลำพังของใคร ร้านรวงที่ตอบโจทยในการบริโภคสำหรับชุมชนก็ยังคงมีอยู่ แม้รูปแบบและผู้มีบทบาทจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากร้านค้าของจีปาดะที่ดำเนินการโดยสมาชิกของชุมชน ก็อาจกลายเป็นรูปแบบของร้านสะดวกซื้อ เหมือนกับภัตตาคารในเขตเมืองที่ก็เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบความสัมพันธ์และขอบเขตของชุมชนที่เชื่อมโยงกันกว้างออกไปกว่าเดิม แต่ก็ยังคงมีอยู่ให้เห็นความเป็นชุมชนและผู้คนที่ยังอยู่ร่วมกันไปในสังคมโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย

ในสังคมไทยร่วมสมัยของเรา แม้หลายชุมชนเริ่มเลื่อนจางไปจากพื้นที่เดิม หลีกทางให้กับการเติบโตของการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและสังคมเมืองอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ แต่เราก็ยังจะสังเกตเห็นความโหยหา แม้เพียงร่องรอยและอัตลักษณ์ที่เหลืออยู่ไม่มากของหลายชุมชนเก่าแก่ อันทำให้เราได้เห็นการอนุรักษ์ รวมไปถึงที่ชัดเจนกว่าในกระแสการบริโภคภาพลักษณ์ของชุมชนที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ ลอกเลียนของเก่า รวมถึงความโหยหาความรู้สึกรอบรู้ ใกล้ชิด โอบอ้อมอารีและแบ่งปันต่อกันที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเคยถูกวาดภาพบรรยายถึงในเรื่องโรแมนติก สะเทือนอารมณ์ ทั้งในประวัติศาสตร์และวรรณกรรม จนถึงเรื่องเล่าในหลายรูปแบบ² หากเราจะติดตามถึงสถานที่ท่องเที่ยวเลียนแบบตลาดชุมชนค้าขายริมน้ำ ไปจนถึงเอกสารเสนอขายห้องพักขนาดเท่าห้องนอนใจกลางกรุงก็ยังคงเสนอภาพความเป็นชุมชนที่ผู้คนจะยึดโยงอาศัยได้อย่างมั่นคงปลอดภัยและอบอุ่น ไม่ว่าจะในความเป็นจริงความหมายและเนื้อหาจะต่างไปเช่นไร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือสิ่งสะท้อนพลังของแนวคิดเรื่อง “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” ส่วนหนึ่งที่เนื้อหาของหน่วยนี้จะชวนให้ผู้อ่านสำรวจไปพร้อมกัน

15.1.1 ความหมาย และขอบข่ายการศึกษา: จากชุมชนสู่ประชาคม

ชุมชน (Community) เป็นหน่วยทางสังคมที่ย่อยลงไปกว่าเมืองหรือเขตการปกครองของพื้นที่ขนาดไม่กว้างขวาง การกำหนดเส้นแบ่งตายตัวในทางพื้นที่อาจไม่ใช่การนิยามชุมชนที่ชัดเจนได้

² Sukphisit Suthon. (1997). Folk Arts and Folk Culture: The Vanishing Face of Thailand. Bangkok: Post Books.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

เพียงอย่างเดียว ความคุ้นเคยและกิจกรรมของสมาชิกของชุมชนย่อมประสานกันแน่นแฟ้นได้มากกว่าหน่วยทางสังคมที่กว้างกว่า อย่างเช่น “เมือง” หรือ “จังหวัด” ซึ่งย่อมกว้างขวางเกินกว่าที่ผู้คนจะคุ้นเคยกันได้หมด เมื่อชุมชนได้พัฒนาและขยายตัวต่อมา จนอาจมีคำเรียกเป็นอื่น แต่ถึงอย่างนั้น “ความเป็นชุมชน” ก็ต้องสะท้อนความเป็นกลุ่มก้อนของประชากร ที่ร่วมกันดำเนินกิจกรรมทางสังคมด้วยความแน่นอนในแบบแผนปฏิบัติหลายประการ ที่ตั้งวางอยู่บนฐานคิดความเชื่อร่วมกันและยอมรับกันได้ในพื้นที่เดียวกัน

การศึกษาชุมชนในหลายแขนงสาขาความสนใจของสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะทางสังคมวิทยา ทำให้เรามีความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” เพิ่มขึ้นมากในหลายทศวรรษที่ผ่านมา อย่างเช่นที่ได้จากการศึกษาชุมชนของชนเผ่าต่าง ๆ และชุมชนเมืองในหลายซอกหลืบของเมืองใหญ่ทั่วโลก ความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เราอยู่อาจกระทบถึงชุมชน ซึ่งแน่นอนว่าต้องกระทบต่อผู้คนที่ยึดโยงอยู่ด้วยกัน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และอัตลักษณ์ของเราต่างมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ไปกับชุมชน ช่วงระยะเวลายาวนานของการพัฒนา ชุมชนก็เป็นหน่วยในการพัฒนาและปกครองของทางราชการ ในภาพกว้างออกไปนอกเหนือกว่าจะเป็นเพียงแนวคิดทางสังคมศาสตร์ ชุมชนยังเป็นมากกว่านั้นในการเป็นสิ่งที่เรายอมรับถึงความเป็นจริงบางอย่างโดยไม่พักต้องตั้งคำถาม ชุมชนเป็นกรอบที่เราใช้คิดกับเรื่องต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องหยุดสงสัยถ้ามถึงนิยามความเป็นชุมชนที่กำลังพูดถึง³ เพราะเป็นเรื่องที่ดูเหมือนคุ้นเคยอยู่รายรอบตัวเราในชีวิตทุกวัน ความเป็นกลุ่มก้อนของผู้คนอันเป็นพื้นฐานของชุมชนก็ฝังอยู่ในเส้นสายวงศาความญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง ที่มีอยู่รายรอบในชุมชน หรือในความสามารถต่อเชื่อมสัมพันธ์กันกับตัวเราได้ จนเรามักมองข้ามความน่าสนใจของความเป็นกลุ่มก้อนที่มีพลังทางสังคมของชุมชนต่าง ๆ ที่เห็นมาในระดับประเทศ ความเป็นกลุ่มก้อนของสังคมระหว่างประเทศก็เป็นเช่นกันที่เรามักมองผ่าน “พวกเรา” และ “ความเป็นต่างชาติ” ที่เหมือนจะเป็น “คนอื่น” ไปเสียด้วยซ้ำ เพราะความห่างไกลทางวัฒนธรรมและระยะทาง

“ประชาคม” ก็เป็นอีกความหมายหนึ่งของ “Community” ในภาษาอังกฤษ แต่ถูกใช้ในลักษณะที่เป็นทางการกว่า และในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว ยังสื่อถึงลักษณะความเป็นกลุ่มก้อนที่กว้างใหญ่ออกไปกว่า “ชุมชน” จากความคุ้นเคยของเรา แต่ก็ยังมีความหมายที่ไม่ไกลไปจากกัน ในความเป็นกลุ่มก้อนของผู้คนจำนวนมาก ไม่ใช่แค่เพียง “กลุ่มประเทศ” หรือ “ภาคีสมาชิก” ที่มักจะเป็นการเน้นให้ความสำคัญถึงรัฐชาติในกรอบการพิจารณาการเมืองระหว่างประเทศแบบดั้งเดิม ที่มีรัฐเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก ผ่านผู้นำและสถาบันข้าราชการจำนวนน้อยที่มีส่วนร่วม การจัดตั้ง “ประชาคมยุโรป” (European Community, EC) ที่พัฒนาต่อมากลายเป็น “สหภาพยุโรป” (European Union, EU) ในปัจจุบัน หรือ “ประชาคมอาเซียน” (ASEAN Community) ของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน

³ Zygmunt Bauman. (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge, UK: Polity, pp. 1-17.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

สมาชิกในกลุ่มสมาคมประชาชาติอาเซียน (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) ก็สะท้อนถึงความมุ่งหมายในความสัมพันธ์ที่เป็นกลุ่มก้อนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปตามระดับพัฒนาการของความสัมพันธ์ในยุคสมัยปัจจุบัน ความเข้าใจ

15.1.2 ชุมชน รากทางภาษา และที่ทางในสังคมศาสตร์

“ชุมชน” มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาละตินว่า “communitas” ซึ่งมาจากการผสมระหว่าง com + munus (ร่วมกัน+หน้าที่) โดยใช้เรียกชุมชนที่ไม่มีโครงสร้างมากมายนัก ผู้คนมีความเท่าเทียมเสมอกัน มีประสบการณ์และความรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ ในวิถีชีวิตและวิถีของชุมชนร่วมกัน มีสำนึกและจิตวิญญาณของชุมชนร่วมกัน ความสำคัญของคำนี้ในทางวิชาการเกิดขึ้นเมื่อถูกนำมาใช้ในทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาซึ่งให้ความสนใจต่อมนุษย์และสังคมในมิติต่าง ๆ ในหลายบริบทแวดล้อม ชุมชนมีความสำคัญต่อตัวตนของผู้คน ตลอดจนถึงปรากฏการณ์ทางสังคมและความเข้าใจในขั้นพื้นฐานรากของสังคมที่สังคมศาสตร์มุ่งจะศึกษา เพราะชุมชนจะประกอบไปด้วยสมาชิกที่อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจเดียวกัน ในระดับใกล้เคียงกัน และจึงมีขีดความจำกัด หรือเงื่อนไขบางอย่างร่วมกัน ในโครงข่ายที่สลับซับซ้อนน้อยกว่าสังคมของรัฐบาล ที่มักกินความรวมถึงชุมชนอีกหลายชุมชนภายใต้กรอบอำนาจการปกครองของรัฐเดียวกัน

แม้จะมีการศึกษาเรื่องของ “ชุมชน” มากมาย แต่ในทางสังคมศาสตร์ก็ยังไม่อาจสรุปนิยามที่แน่นอนได้ง่ายดายนัก ด้วยว่าการนิยามก็ขึ้นอยู่กับแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา การจะแสวงหานิยามที่คงที่ตายตัวได้จึงพันคำถามและความพยายามไป ถึงอย่างนั้นความเข้าใจพื้นฐานในความหมายที่มาก็มีความสำคัญที่ทำให้เราจะได้จินตนาการถึง “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” ได้ชัดเจนขึ้นในเชิงนามธรรมและรูปแบบ

ในภาษาอังกฤษ Community อาจถูกแปลเป็นได้อีกหลายคำในภาษาไทย อย่างเช่น ประชาคม หมู่ คณะ ชุมชน กลุ่มชน พวก อันสะท้อนการร่วมรวมกันของผู้คน อย่างเป็นกลุ่มก้อน แต่อาจมีความแตกต่างกันออกไปในรูปแบบ กระบวนการ หรือโครงสร้างในการรวมตัว อันเป็นสิ่งที่สังคมศาสตร์อาจต้องการตั้งคำถามถึงลักษณะของความหลากหลายไปในแต่ละกรณีและบริบทของการศึกษา และเมื่อพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของสังคมและชุมชนในแต่ละยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ การนิยามถึง “ชุมชน” อย่างตายตัวจึงเป็นความสำคัญในลำดับรองลงไปจาก “ความเป็นชุมชน” ที่ได้เกิดขึ้นและมีอยู่ อันประกอบไปด้วยเนื้อหาความเป็นไปรายรอบตัวตนของผู้คน รวมไปถึงทุกมิติของวิถีชีวิตนั้นที่สังคมศาสตร์จะสนใจศึกษา ชุมชนจึงเป็นแนวคิดขั้นรากฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพิจารณาความเป็นจริงในทางสังคมศาสตร์ บนแนวโน้มทางแวดวงวิชาการสมัยใหม่ที่หันมาสนใจเรื่องของชุมชน ท้องถิ่น และวัฒนธรรมที่ยอมรับให้คุณค่ากับหลากหลายมากขึ้น

จากการศึกษาในการใช้อย่างเป็นทางการพบว่า ชุมชนเป็นศัพท์เพิงบัญญัติขึ้นใหม่ในภาษาไทย โดยพบว่าได้บัญญัติขึ้นอย่างเป็นทางการเพียงไม่กี่สิบปีที่ผ่านมาเอง คำว่า ชุม มีความหมายว่า

ชุมชน-ประชาคม (Community)

รวม มาจากที่ต่าง ๆ มารวมกัน เช่น ชุมทาง ชุมสายโทรศัพท์ “ชุม” เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาเขมร (อ่านว่า จุม) แปลว่า รวม ในภาษาไทยใช้หมายถึง ที่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมารวมกันอยู่มาก ๆ ก็ได้ มักใช้กับสิ่งที่ไม่ดี เช่น ชุมโจร หรือใช้เป็นกริยา หมายความว่า มีอยู่มาก เช่น ยุงชุม มดชุม ปลวกชุม ผู้ร้ายชุม โจรชุม แต่เมื่อใช้ว่า ชุมชน จะหมายถึง เขตที่มีคนอยู่มาก นอกจากนี้ คำว่า ชุมชน เดิมใช้เป็นคำเรียกเขตหรือบริเวณที่ยังไม่ได้พัฒนาในเมืองใหญ่ มีคนอยู่หนาแน่นแออัด ต่อมาจึงหมายถึงบริเวณที่มีการจัดการดูแลผู้ที่อยู่ในชุมชน มีการจดทะเบียนเป็นทางการเพื่อพัฒนาเขตของตนให้เจริญเข้มแข็ง⁴

คำว่า “ชุมชน” เพิ่งปรากฏครั้งแรกในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 โดยในล่าสุดในปี พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า **“หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน”**⁵

ในทางรัฐศาสตร์ พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524⁶ ให้ความหมายของชุมชนหรือประชาคม เอาไว้ 2 ความหมายด้วยกัน

ความหมายประการแรก “ชุมชน” หรือเรียกอีกอย่างว่า “ประชาคม” คือกลุ่มย่อย (ของประชากรและรูปแบบการรวมกลุ่ม) ที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับ “สังคม” ที่สลับซับซ้อนและหลากหลาย แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานกัน ในวงที่แคบกว่า “ชุมชน” หมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคยและการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคมแต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดดีกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

ความหมายประการที่ 2 “ชุมชน” หมายถึง **ความรู้สึกและทัศนคติ** ทั้งหมดที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่มก้อน ซึ่งสะท้อนความหมายของชุมชนในทางวัฒนธรรมที่กว้างออกมากกว่าเพียงการรวมตัวของกลุ่มชน

⁴ บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เวลา ๗.๐๐-๗.๓๐ น. สืบค้นจาก www.royin.go.th/?knowledges=ชุม-ชุมชน-๘-สิงหาคม-๒๕๕๑. [สืบค้นเมื่อ 29 ธันวาคม 2560].

⁵ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นได้จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>. [สืบค้นเมื่อ 29 ธันวาคม 2560].

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน., หน้า 112.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ในความพยายามจะพัฒนาความเป็นอยู่ของผู้คนที่ต้องกระทำผ่านชุมชน นิยามจากหน่วยงานพัฒนาระหว่างประเทศอย่างโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ หรือ UNDP (United Nations Development Programme) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” เอาไว้ว่า ชุมชนคือ ดินแดนแห่งการรวมตัวทางสังคมที่เป็นการสมัครใจก่อขึ้นเองโดยประชาชน ส่วนใหญ่แล้วสนับสนุนตนเองเป็นเอกเทศ จากรัฐและอยู่ในกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น Community ประกอบด้วยองค์กรต่าง ๆ ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึง กลุ่มความสนใจ (ชมรม) กลุ่มวัฒนธรรม และศาสนา สมาคมอนุรักษ์หรือพัฒนาสังคม⁷ ซึ่งฉายเน้นไปถึงกระบวนการก่อกำเนิดและบทบาทความสำคัญของชุมชน ภายใต้ระบบการปกครองที่ใหญ่กว่าของรัฐ

หากจะกล่าวโดยสรุปในเบื้องต้น ความหมายโดยทั่วไปของคำว่า ชุมชน หรือ ประชาคม อันมาจากต้นทางในภาษาอังกฤษว่า community ควรจะหมายถึงและครอบคลุม กลุ่มก้อนของประชากรหรือผู้คน (People) ที่ร่วมอาศัยอยู่ในหน่วยพื้นที่เดียวกัน (Area) โดยมีความเชื่อมโยง (Connectedness) และปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่ยึดโยงแบบแผนของชุมชนหรือประชาคมไว้กับวิถีชีวิต เป็นแบบแผนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรม (Culture) ที่เจริญเติบโตบนความสนใจและผลประโยชน์บางอย่างร่วมกัน (Common interests)

15.1.3 องค์ประกอบของชุมชน

เมื่อมองในมุมกว้าง องค์ประกอบของชุมชนหรือประชาคม ผ่านกรอบของความพยายามในการพัฒนาชุมชน อาจช่วยให้เราจำแนกองค์ประกอบหลักของชุมชนได้ 3 ส่วน⁸ คือ

1) องค์ประกอบด้านมนุษย์ (Human Component)

เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม การเป็นสมาชิกของชุมชนหมายความว่า จะไม่ถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่กัน การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า กลุ่มองค์กร กลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในชุมชน เป็นต้น คือ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือหากจะพิจารณากลุ่มในสายสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือห่างไกลออกไปเป็นทอดที่เรียกว่า กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ก็สะท้อนความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีระดับชั้น (layers)

⁷ Anirudh Krishna. (ed.). (2000). *Changing Policy and Practice from Below: Community Experiences in Poverty Reduction: An Examination of Nine Case-Studies*. [Online]. Retrieved from www.pnud.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/changing-policy-and-practice-from-below/ChangingPolicyandPracticefromBelow.pdf, [Accessed on December 29, 2017].

⁸ ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2524). *การบริหารงานพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, หน้า 16 – 17.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ระยะห่าง (distance) หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น ก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็สมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ อีก เป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไป สิ่งเหล่านี้จึงเป็นส่วนประกอบฐานรากที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์ของทุกชุมชน

2) องค์ประกอบที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น (Man-made component)

สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องทุ่นแรง รถยนต์ หรือเครื่องอำนวยความสะดวก อย่างโทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม องค์ประกอบทางด้านวัตถุนี้ไม่ได้เป็สมาชิกของชุมชนหรือสังคม แต่เป็ผลผลิตทางอารยธรรมและมีส่วนกำกับความเป็นไปของสมาชิก ครอบครัวและชุมชน ด้วยความเชื่อมโยงต่อวิถีชีวิตในทุกวันและการสะสมเพื่ออนาคตข้างหน้า ในกรอบของประชาคมที่กว้างขวางออกไป องค์ประกอบทางด้านวัตถุยังเชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทั้งในการผลิต การแลกเปลี่ยน รวมถึงร่วมแบ่งปันในคราวคับขัน เนื้อหาความสัมพันธ์จึงงอกเงยขึ้นมาผูกโยงให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนและประชาคมขึ้นมาได้ นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้วมนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจ อิกยังผสานตัวเราเข้ากับชุมชนและโลกรอบตัว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและยึดถือจนไปถึงเชื่อมั่นปฏิบัติ

3) องค์ประกอบจากสิ่งธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural component)

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพรายรอบชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติยาวนานกว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเป็สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมา อันหมายรวมทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็ส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สภาพแวดล้อมทางกายภาพก็เป็องค์ประกอบสำคัญที่หล่อเลี้ยงความเป็นชุมชนไว้ มนุษย์พยายามตลอดเวลาที่จะเอาชนะธรรมชาติ ด้วยการปรับปรุงดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนและสังคมมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดและเพิ่มพูนความเจริญจากทรัพยากรที่ธรรมชาติให้มา ในอีกทางหนึ่ง ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าของชุมชนมนุษย์ สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นรวมถึงปฏิกิริยาตอบสนองจากธรรมชาติจะมีความสัมพันธ์ต่อความเป็นชุมชน เหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้งสองประเภท อย่างเช่น สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงที่หลายดินแดนแถบใกล้เส้นศูนย์สูตรรับรู้ในชื่อ “ภาวะโลกร้อน” (Global Warming) อันเป็ผลจากการชุดใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลที่สะสมอยู่ใต้ภิภพมาสร้างความเจริญก้าวหน้าต่อสังคมมนุษย์ในช่วงสองร้อยปีกว่ามานี้ ส่งผลกระทบให้เกิดสภาวะแห้งแล้ง ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผล การแก้ไขปัญหาลใหญ่เช่นนี้จึงต้องอาศัยความร่วมมือเป็กลุ่มก้อนที่กว้างขวางออกไปกว่าชุมชนใกล้ตัวแต่มีปัญหายอยู่ร่วมกัน เราจึงได้เห็นชุมชนนักวิทยาศาสตร์ร่วมเคลื่อนไหวผลักดันกับกลุ่มเครือข่ายองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เคลื่อนไหวในภาคประชาชน และดึงผู้มีอำนาจทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งท้องถิ่นและระดับข้ามชาติ ให้ยึดมั่นในวิถีทางแก้ปัญหาของมนุษยชาติที่ต้องมีร่วมกัน ความเป็นกลุ่มก้อนอย่างยาวนานในประเด็นปัญหาลสำคัญ เช่นนี้ก็เป็นลักษณะบ่งชี้ความเป็นประชาคมที่เกิดขึ้นมาในหลายระดับให้เห็นได้

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ในภาพกว้าง องค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 ประการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน องค์ประกอบที่อยู่ภายในชุมชนหนึ่ง ๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้ว ยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งทีธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น การใช้เชื้อเพลิงจากฟอสซิลตั้งแต่ยุคถ่านหินจนถึงน้ำมันปิโตรเลียมปัจจุบันทำให้เกิดก๊าซเรือนกระจกและส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศอย่างรุนแรงดังที่เป็นอยู่ ก็ส่งผลกระทบต่อกลับมาสู่สังคมมนุษย์ที่ไม่อาจตัดขาดจากความเกี่ยวข้องได้ หรือสภาวะวิกฤติในระบบเศรษฐกิจโลกปัจจุบันที่เชื่อมโยงใกล้กันมากขึ้นก็เห็นผลกระทบสืบเนื่องจากทั้งความสำเร็จในการพัฒนาและหายนะจากวิกฤติเศรษฐกิจที่ส่งต่อถึงกันได้อย่างทั่วถึงทั้งระบบ ความเป็นชุมชนในยุคสมัยปัจจุบันจึงไม่อาจจำกัดขอบเขตอย่างคับแคบได้อีกต่อไป การรวมกลุ่มเป็นประชาคมที่มีรูปแบบขึ้นในหลายระดับก็เป็นลักษณะการรวมกลุ่มก่อนที่พบเห็นได้มากขึ้นไปตามยุคสมัยของเรา ดังเช่นความพยายามในการรวมตัวระดับนานาชาติเพื่อแก้ไขปัญหาภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

15.1.4 ระบบที่ส่งอิทธิพลต่อชุมชน-ประชาคม

องค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 ประการดังที่ได้กล่าวมานี้แม้จะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบดังกล่าวนี้จะไม่มีความเจริญที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีระบบหรือกลไกที่มีอิทธิพลบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบทั้ง 3 ของชุมชนให้เจริญก้าวหน้าหยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยพื้นฐานสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชนนั่นเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้⁹

1) ระบบการปกครอง

การบริหารประเทศย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบงการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสรภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้นและความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

2) ระบบเศรษฐกิจ

ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบของชุมชนสังคมการที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้นระบบเศรษฐกิจถือเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังประเทศไทยมักกล่าวกันอยู่เสมอว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตรเครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนมาก ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิตจึงเป็นปัญหาของการเกษตร

⁹ ไรต์ตัน เดชะรินทร์. (2524). *อ่วงแล้ว*. หน้า 19 – 20.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะมีเครื่องมือ เครื่องมือที่ใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตรกรรม

3) ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษามีอิทธิพลต่อความเจริญและความล้ำหลังของชุมชนสมาชิกในชุมชนใดมีการศึกษาสูง ย่อมเกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้นกว่าชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นไม่มีการศึกษา และที่สำคัญปัจจุบันการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสังคม ประเทศชาติ ย่อมมีพื้นฐานสำคัญที่การศึกษา ดังนั้นหากระบบการศึกษามีความเข้มแข็ง สามารถสร้างคนให้มีประสิทธิภาพได้ ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืน

4) ระบบความเชื่อศรัทธา

ระบบความเชื่อศรัทธา ทั้งความเชื่อท้องถิ่นหรือศาสนาเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (developing community) ระบบความเชื่อศรัทธาในที่นี้ย่อมหมายความรวมถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนาซึ่งนักมานุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่ง ๆ เป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน โดยเฉพาะในชุมชนทางศาสนาที่จะยังมีวิถีที่เคร่งครัดต่อหลักการและวิถีทางตามคำสอนของศาสนา ชุมชนพื้นบ้านเล็ก ๆ ในอดีตอาจจะมีวิถีความเชื่อศรัทธาเพียงหนึ่งเดียว แต่ในชุมชนใหญ่อย่างเช่นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของการค้าและแลกเปลี่ยน อาจจะต้องรองรับกับความหลากหลายได้มากกว่าหนึ่ง วิถีความเป็นอยู่แบบพหุวัฒนธรรมที่ผสมผสานและจัดสรรพื้นที่ทางสังคม

5) ปัจจัยด้านอื่น ๆ

นอกจากตัวบ่งการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้วยังอาจมีตัวบ่งการอื่น ๆ อีก เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น สัตว์และพันธุ์พืช การเกิดอุทกภัย หรือการมีอากาศหนาวจัดร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก

ทั้งนี้ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่ความหมายของชุมชนถูกใช้กว้างขวางออกไป ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ยังอาจเป็นปัจจัยพื้นฐานในความร่วมมือเป็นกลุ่มก้อนของกลุ่มประชาคมที่ถูกจัดตั้งในหลายอนุทวีป เพื่อประสานความร่วมมือในการแบ่งปันทรัพยากรที่มีร่วมกัน เช่นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งพลังงาน แม่น้ำนานาชาติที่ไหลผ่านหลายประเทศ หรือในการร่วมมือกับภัยธรรมชาติและภัยพิบัติในยามฉุกเฉินที่มักมีความใกล้เคียงคล้ายกันในกลุ่มประเทศ อย่างเช่นการร่วมมือจัดการปัญหาไฟป่าและอุทกภัยในกลุ่มประชาคมอาเซียนในปัจจุบัน

15.1.5 กระบวนการเกิดชุมชน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

จากสาเหตุการเกิดชุมชน ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อความเข้าใจพื้นฐานในที่มาของชุมชน ซึ่งอาจมีที่มาและลักษณะของชุมชนได้หลากหลาย จากกระบวนการเกิดชุมชน อันมีขั้นตอนกระบวนการก่อเกิดในกรณีตัวอย่างของชุมชนท้องถิ่น ที่เราค้นเคยโดยทั่วไป ดังต่อไปนี้

- 1) บุคคลหรือคนแต่ละคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด เช่น การประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพ การศึกษา การประกอบกิจกรรมทางศาสนา การตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เป็นต้น ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งการรวมกลุ่มในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า กลุ่มคน
- 2) กลุ่มคนทั้งหมดนี้เกิดความรู้สึกว่าจะต้องดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกันจึงเกิดการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่มสังคมหรือองค์กรทางสังคม เช่น ครอบครัว บริษัท ชมรม สมาคมวิชาชีพต่าง ๆ สถาบันการศึกษา องค์กรทางศาสนา เป็นต้น
- 3) กลุ่มสังคมหรือองค์กรทางสังคมที่เกิดขึ้น ได้กำหนดสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมสำหรับกลุ่มหรือองค์กรของตนอย่างแน่นอน คนเหล่านั้นได้ตั้งที่อยู่อาศัยในบริเวณหรือพื้นที่ใกล้เคียงกับสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ในลักษณะของละแวกบ้านหรือลักษณะอื่น ๆ ขึ้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันเพิ่มมากขึ้น
- 4) กลุ่มสังคมที่รวมตัวกันในลักษณะของละแวกบ้าน ขยายตัวเป็นชุมชน ซึ่งอาจเป็นละแวกบ้านที่ใหญ่ขึ้น หรือเกิดละแวกบ้านใหม่ขึ้นก็ได้ หลาย ๆ ละแวกบ้านรวมกันเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เช่นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือในระดับประชาคมใหญ่ข้ามพรมแดนของรัฐชาติ อย่างเช่นประชาคมยุโรปที่มีพัฒนาการมายาวนาน และประชาคมอาเซียนที่กำลังก่อร่างสร้างรูปขึ้นมาในปัจจุบัน

15.1.6 ประเภทของชุมชน

ในทางสังคมวิทยา เราอาจแบ่งประเภทของชุมชนได้มากมาย โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่งที่แตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้ ต้องการให้นักศึกษาได้ขยายความเข้าใจถึงความเป็นไปได้และความกว้างขวางในความหมายของ “ชุมชน” และ “ประชาคม” ที่กล่าวถึงในหลายสาขาของวิชาสังคมศาสตร์ ซึ่งการก่อตัวและลักษณะของชุมชนทางการเมืองระหว่างประเทศก็เป็นชุมชนลักษณะใหม่ที่ เราจะพยายามเข้าใจในเนื้อหาของหน่วยการศึกษานี้

1) การแบ่งตามจำนวนประชากร

การแบ่งประเภทของชุมชนตามจำนวนประชากรนั้นเป็นการแบ่งชุมชนตามจำนวนสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ในจัดระเบียบการปกครองและส่งเสริมการพัฒนา สามารถแบ่งออกได้อีกเป็น 7 ประเภท ดังต่อไปนี้

- 1.1) หมู่บ้านขนาดเล็ก (Hamlet) เป็นชุมชนที่มีประชากรไม่เกิน 250 คน
- 1.2) หมู่บ้าน (Village) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 250 – 1,000 คน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

- 1.3) เมือง (Town) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 1,000 – 5,000 คน
- 1.4) นครเล็ก (Small City) เป็นชุมชนที่มีประชากรระหว่าง 5,000 – 25,000 คน
- 1.5) นครขนาดกลาง (Middle City) มีประชากรระหว่าง 25,000 – 100,000 คน
- 1.6) นครขนาดใหญ่ (Metropolis) มีประชากรระหว่าง 100,000 – 1,000,000 คน
- 1.7) มหานคร (Great Metropolis) มีประชากรมากกว่า 1,000,000 คน ขึ้นไป

2) การแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมหลัก

การแบ่งประเภทของชุมชนตามลักษณะของกิจกรรมหลัก เป็นการแบ่งชุมชนตามลักษณะของกิจกรรมหลักที่สมาชิกของชุมชนได้กระทำ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

2.1) ชุมชนศูนย์การค้า (Trade Centre) เป็นชุมชนที่มีคอยจัดจำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวันหรือมีตลาดสดขายอาหารและผักสด จึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า สำหรับคนทั่วไปเข้ามาซื้อสินค้าสำหรับการอุปโภคบริโภค ถ้าเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีความเจริญสูงก็อาจจะมีห้างสรรพสินค้าหรือย่านการค้าที่มีสินค้าทุกประเภทไว้จำหน่าย

2.2) ชุมชนศูนย์การขนส่ง (Transportation Centre) เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางการคมนาคมหรือเส้นทางการขนส่ง เช่นชุมทางรถไฟ ท่ารถซึ่งเป็นี่รวมของรถโดยสารประจำทางหรือรถบรรทุกที่มาขนถ่ายสินค้า หรือเป็นทางแยกที่ผู้โดยสารจำนวนมากต้องผ่าน จึงมีร้านอาหาร ร้านกาแฟและอื่น ๆ ไว้คอยให้บริการแก่ผู้โดยสาร เวลานานเข้าก็กลายเป็นชุมชนถาวร มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น บางชุมชนตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำลำคลองหรือชายทะเล ก็กลายเป็นท่าเรือสำหรับส่งสินค้าและผู้โดยสารเป็นต้น

2.3) ชุมชนศูนย์กลางของการบริการต่าง ๆ (Service Centre) เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการที่คนมารวมตัวกันเพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือให้บริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ เป็นต้น ชุมชนแต่ละแห่งอาจจะมีบริการร่วมกันหลายประเภท เช่น ในตัวเมืองใหญ่ ๆ มีทั้งบริการด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา สาธารณสุข แหล่งบันเทิง ในขณะที่บางชุมชนอาจมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่น ชุมชนบริเวณชายแดน ชุมชนเมืองโบราณ สถานที่ตากอากาศ หรือเมืองที่เป็นแหล่งการพนันก็อาจมีบริการที่คอยดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจโรงแรม บ่อนการพนัน ไนท์คลับ โรงภาพยนตร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามชุมชน 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้นนี้ ไม่ได้มีหน้าที่ของตนเองแต่เพียงอย่างเดียวแต่อาจมีกิจกรรมอื่น ๆ ปะปนอยู่ด้วย เช่น ชุมชนบางแห่งในกรุงเทพมหานครอาจมีกิจกรรมทุกประเภทในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน การแบ่งชุมชนออกเป็นศูนย์การค้า ศูนย์การขนส่ง และศูนย์กลางของการให้บริการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ พิจารณาเฉพาะกิจกรรมหลักที่เป็นจุดเด่นของชุมชน ส่วนลักษณะย่อยอื่น ๆ นั้นยังคงมีอยู่ อย่างเช่น

3) การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชน-ประชาคม (Community)

การแบ่งลักษณะชุมชนตามลักษณะทางนิเวศวิทยา อาจสามารถแบ่งชุมชนออกได้เป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

- 3.1) ชุมชนบริการขั้นต้น เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ทำการผลิตสินค้าในรูปของวัตถุดิบ ซึ่งเป็นขั้นแรกของกระบวนการจำหน่าย เช่น ชุมชนที่มีการกลั่นกรอง เหมืองแร่ โรงเลื่อย ประมง เป็นต้น
- 3.2) ชุมชนจำหน่ายหรือชุมชนการค้า เป็นชุมชนย่านการค้าเป็นศูนย์กลางการค้าจำหน่ายวัตถุดิบที่ได้รับมาจากชุมชนบริการขั้นต้นและจำหน่ายให้แก่ชุมชนขั้นต้น
- 3.3) ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนที่ทำหน้าที่ให้บริการในรูปต่าง ๆ ทั้งชุมชนอุตสาหกรรมขนาดย่อยและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เด่นชัดอย่างน้อยหนึ่งแห่ง มีการจำหน่ายผลผลิตสูง
- 3.4) ชุมชนประเภทพิเศษ เป็นชุมชนที่ไม่มีลักษณะทางเศรษฐกิจที่แน่นอนลงไปและอาจไม่มีหน้าที่พิเศษในการผลิตหรือการจำหน่ายผลผลิตโดยเฉพาะ เช่น ศูนย์การศึกษา ศูนย์ที่พักตากอากาศ ศูนย์กลางทางการเมือง เป็นต้น

4) การแบ่งชุมชนตามหน่วยการปกครอง

การแบ่งชุมชนตามหน่วยการปกครองพิจารณาจากความเหมาะสมในการปกครอง ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีเกณฑ์การแบ่งและมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ในประเทศไทยได้แบ่งชุมชนใน 3 ลักษณะตามการปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาคและการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

- 4.1 การปกครองส่วนกลาง แบ่งตามลักษณะการปกครองออกเป็นกระทรวง ทบวง กรม เป็นต้น
- 4.2 การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งตาม ขนาด ความเจริญก้าวหน้า และรูปแบบของการบริการ เป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด
- 4.3 การปกครองส่วนท้องถิ่น แบ่งลักษณะการปกครองออกเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุขาภิบาล เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร เมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร

การแบ่งหน่วยการปกครองเช่นนี้เป็นไปภายใต้อำนาจของรัฐในการกำหนดแต่ในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่มีอำนาจปกครองสั่งการเป็นเด็ดขาด สภาพของกฎเกณฑ์จึงมาจากความร่วมมือและยอมรับในพันธะสัญญาระหว่างประเทศในแต่ละบริบทที่ต่างกันไป

5) การแบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ

ชุมชน-ประชาคม (Community)

การแบ่งชุมชนตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ เป็นการแบ่งชุมชนตามประวัติศาสตร์ ลักษณะของเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ชุมชนยุคแรกสุดมาจนถึงยุคปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

5.1) ชุมชนล่าสัตว์และเก็บอาหารป่า เป็นชุมชนแรกของมนุษย์และสิ้นสุดเมื่อประมาณ 1 หมื่นปีที่ผ่านมานับว่าใช้เวลายาวนานกว่า 1 ล้านปี มีลักษณะที่สำคัญคือ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ และเก็บอาหารป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติเป็นอาหาร ชุมชนมีขนาดเล็ก มีสมาชิกราว 10 – 100 คน และเป็นเครือญาติเดียวกัน บริเวณที่อยู่อาศัยมักตั้งอยู่ใต้เพิงผาหรือในถ้ำที่ให้ความมั่นคงและความปลอดภัยในระดับหนึ่ง การจัดระเบียบทางสังคมเป็นแบบเครือญาติ ความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ผูกพันกับอำนาจลึกลับในธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารความปลอดภัยของชีวิตกับความผาสุกร่วมกันของชุมชน ความสามารถในการสร้างเทคโนโลยีมีจำกัด ทำให้ความเจริญทางวัฒนธรรมน้อย การตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยหรือภูมิลำเนาเป็นแบบชั่วคราว เพราะเมื่อใดที่อาหารในบริเวณนั้นหมด ก็ต้องย้ายชุมชนไปอยู่ในบริเวณที่มีแหล่งอาหารแหล่งใหม่

5.2) ชุมชนเกษตรกรรม เป็นชุมชนที่วิวัฒนาการมาจากชุมชนล่าสัตว์และเก็บอาหารป่าเกิดขึ้นเมื่อราวประมาณ 1 หมื่นปีที่ผ่านมานับว่า และปัจจุบันมีชุมชนอีกมากมายที่ยังคงมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีลักษณะสำคัญคือ มนุษย์รู้จักพัฒนาเทคโนโลยีประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น รู้จักทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ทำให้ปริมาณอาหารเพิ่มมากขึ้นจนมีผลผลิตส่วนเกินที่สามารถเก็บสะสมไว้หรือนำไปแลกเปลี่ยนกัน การตั้งหลักแหล่งของชุมชนเป็นที่เป็นที่แน่นอนแบบถาวร ชีวิตความเป็นอยู่ผาสุกสมบูรณ์ขึ้น จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนเป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกัน แต่ละหมู่บ้านมีบริเวณไร่นาของตนโดยรอบ รู้จักจัดระเบียบการบริหารการปกครองและรักษาความปลอดภัยของชุมชน มีผู้นำชุมชนที่มีพลังกำลังหรือสติปัญญาและมีฝีมือเป็นพิเศษที่ทุกคนยอมรับนับถือที่อาจจะไม่ใช่ญาติพี่น้องหมู่บ้านเดียวกัน ดูแล ปกครอง หลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงกัน หมู่บ้านบางแห่งอาจขยายเป็นเมืองก็ได้

5.3) ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนที่วิวัฒนาการต่อจากชุมชนเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในประเทศอังกฤษและประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกแล้วแพร่กระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก เป็นชุมชนที่มีเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าสูงและถูกนำมาใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ที่มีมาแต่เดิม มีระบบโรงงานอุตสาหกรรมที่แบ่งแยกหน้าที่กันอย่างชัดเจน คือ นายทุน ฝ่ายจัดการ และผู้ใช้แรงงาน ไม่มีความรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกันแบบระบบเครือญาติ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง ไม่มีหนี้บุญคุณต่อกัน การจัดช่วงชั้นทางสังคม ยึดถือรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ กิจกรรมส่วนใหญ่ในสังคมเกี่ยวข้องกับการผลิต การจำหน่าย การบริโภค การแสวงหากำไรแทบทั้งสิ้น เกิดการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เพราะโรงงาน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

อุตสาหกรรมมักตั้งอยู่ในเมืองหรือบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงชุมชนอุตสาหกรรมได้แพร่หลายจากประเทศในยุโรปตะวันตกไปสู่สหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก¹⁰

5.4) ชุมชนการค้าและบริการ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากชุมชนอุตสาหกรรม กล่าวคือ เมื่อระบบโรงงานอุตสาหกรรมสามารถผลิตสินค้าได้มาก ความต้องการวัตถุดิบ และตลาดสำหรับจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้จึงก่อให้เกิดระบบธุรกิจการค้าและการผลิตที่มีความคล่องตัวในการซื้อขาย เช่น ระบบการเงินที่มีมาตรฐานในการเปรียบเทียบเดียวกัน ระบบสินเชื่อ ระบบธนาคาร การคมนาคมขนส่งสินค้าที่สะดวก รวดเร็ว และครั้งละจำนวนมาก มีเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทันสมัยและมีเครือข่ายติดต่อกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในชุมชนเดียวกันและกับชุมชนอื่น ๆ ในรูปของไปรษณีย์ โทรเลข โทรศัพท์ โทรสาร เครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีระบบการติดต่อสื่อสารในรูปแบบของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นต้น ระบบการค้าและบริการเหล่านี้ทำให้เกิดการจัดองค์การทางธุรกิจขนาดใหญ่ในรูปของบริษัท ห้างร้าน ห้างสรรพสินค้าต่างๆ และขยายกิจการออกไปยังชุมชนอื่น ที่เรียกว่า บริษัทข้ามชาติ การค้าและบริการในชุมชนแบบนี้มีความสะดวกสบาย ผู้ซื้อ ผู้ขาย และผู้บริโภครสามารถติดต่อผ่านระบบการสื่อสารและชำระเงินผ่านระบบธนาคารได้โดยไม่ต้องติดต่อกันโดยตรง

6) การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การแบ่งชุมชนตามลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นการแบ่งชุมชนที่เป็นที่นิยมของสังคมศาสตร์และความเข้าใจของผู้คนทั่วไปเป็นอย่างมาก โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 2 ประเภทคือ

6.1) ชุมชนชนบท (Rural Community) เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อย ผู้อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี มีอาชีพเกษตรกรรม หรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม อาจแบ่งออกย่อยได้อีกเป็น 2 ประเภท คือ ชุมชนชนบทดั้งเดิม และ ชุมชนชนบททั่วไป

6.2) ชุมชนเมือง (Urban Community) เป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นของประชากรมาก อาคารบ้านเรือนมีความหนาแน่น มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อาชีพมีมากมายหลากหลายอาชีพแต่ส่วนใหญ่แล้วเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม การค้าขายและการบริการ สมาชิกมีความเป็นอิสระหรือปัจเจกบุคคลสูง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบตัวใครตัวมัน คือเป็นทางการมากกว่าส่วนตัว สมาชิกมีความแตกต่างกันไปในด้านต่าง ๆ และขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อยู่ร่วมกันได้เพราะมีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น โดยปกติชุมชนเมืองจะอยู่ภายใต้การปกครองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น สุขาภิบาล

¹⁰ พัทยา สายหู. (2534). 'การพัฒนาวัฒนธรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านละศักยภาพของชุมชน.' ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ., หน้า 72 – 77.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

เทศบาล มหานคร และมีชุมชนย่อย ๆ รวมอยู่ในบริเวณเหล่านี้ เช่น ตรอก ซอย ถนน หรือที่จะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นตามชื่อที่ตั้งของชุมชนต่าง ๆ เช่น บางนา บางจาก रामอินทรา เป็นต้น ในทางสังคมวิทยาได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ของชุมชนเมืองและพบว่าชุมชนเมืองเกิดขึ้นหลายลักษณะ มีพลวัตรหรือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เจริญก้าวหน้าขึ้นและเสื่อมโทรมลง และถูกแทนที่โดยผู้คนที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ดังที่จะย้อนกลับไปหาต้นรากแนวคิดในความเข้าใจต่อสังคมของมนุษย์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในยุคสมัยใหม่ของเรานี้ในส่วนตัวต่อไป

จากเนื้อหาภาพรวมของชุมชน-ประชาคมในส่วนต้นของหน่วยการศึกษานี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนที่พัฒนาตัวสร้างความสำเร็จซับซ้อนมากขึ้นจนมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองนี้ แตกต่างจากระดับความเป็นชุมชนชนบทแบบเดิมเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของสังคมสมัยใหม่ที่จะต้องเตรียมพบกับความสำเร็จซับซ้อนของระบบการรวมกลุ่มชนและสายสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย สายสัมพันธ์ซับซ้อนระยะสั้นและความพยายามจัดระเบียบของสังคมที่มีความซับซ้อนและหนาแน่นเป็นวิถีของสังคมสมัยใหม่ที่กำลังก้าวข้ามพ้นจากระดับความเป็นชุมชนชนบทแบบเดิมมามาก และดังที่เนื้อหาได้ฉายภาพชุมชนในหลายความเข้าใจมาในข้างต้นก็น่าจะทำให้ผู้อ่านได้เตรียมพร้อมกับความหมายของ “ชุมชน” และ “ประชาคม” ที่จะยังถูกใช้อย่างกว้างขวางออกไปในการสื่อถึงความเป็นกลุ่มก้อนและความมุ่งหมายของการจัดตั้งประชาคมในพื้นที่ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศดังจะขยายความในส่วนที่สามของหน่วยการศึกษานี้ต่อไป

คำถามทบทวน

1. ชุมชน-ประชาคม มีความหมายอย่างไรในทางสังคมศาสตร์
2. เราอาจแบ่งชุมชนได้กี่แบบ อย่างไรบ้าง
3. วิถีและชีวิตในชุมชนรอบตัวของนักศึกษาที่มีลักษณะ “ความเป็นกลุ่มก้อน” อย่างไร

15.2 วิวัฒนาการของการศึกษา “ชุมชน-ประชาคม”

เนื้อหาในส่วนนี้จะชวนให้ย้อนดูพัฒนาการความสนใจในการศึกษา “ชุมชน-ประชาคม” ซึ่งกลายมาเป็นชุดความสัมพันธ์ทางสังคมในโลกสมัยใหม่ที่สำคัญ เคียงข้างอีกหลายแนวคิด ตั้งแต่ “ความเป็นชาติ” และ “ชาตินิยม” จนไปถึง “ประชาสังคม”

15.2.1 “ชุมชน” ยุคก่อนการศึกษาชุมชน

“ชุมชน” เป็นการเรียกรูปแบบการจัดเรียงความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์ที่มีอยู่ตามเส้นทางอารยธรรมมนุษย์มาอย่างยาวนาน ในยุคก่อนที่จะมีการศึกษาทำความเข้าใจในรูปแบบและเนื้อหาของความเป็นชุมชน ก่อนที่เริ่มมีความหมายในการศึกษาภาพของ “ชุมชน” จากความพยายามและพัฒนาการของสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ การรวมกลุ่มละแวกย่าน หมู่บ้าน แขวงการปกครอง หรือนครรัฐ ตามความสนใจของสังคมที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐที่เกี่ยวข้อง แม้มีลักษณะของความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชนลักษณะต่าง ๆ แต่ความพยายามศึกษาเนื้อหาของสังคมในส่วนที่เป็นระดับมวลชนเช่นนั้นก็นับว่าเบาบาง การศึกษาหรือกล่าวถึงชุมชนอาจชวนให้เราย้อนคิดได้ถึงการกล่าวถึง “เมือง” “รัฐ” หรือ “ชุมชนทางการเมือง” ในยุคของนครรัฐกรีก-เอเธนส์ อันเป็นที่รู้จักจากงานเชิงปรัชญาในแบบอุดมคตินิยม (Idealism) ถึงรูปแบบรัฐในอุดมคติ และผู้คนที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งส่วนมากก็เป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง การศึกษาสังคมในเชิงปรัชญา หรือในทางการเมืองในยุคก่อนการปฏิวัติความรู้และวิทยาศาสตร์ในโลกยุคสมัยใหม่ โดยการศึกษาเน้นหนักอยู่ในคำถามเรื่องของรัฐและการปกครอง หรือวิถีของสังคมและผู้คนที่ได้อ่านอาจคิดว่าควรจะเป็นเช่นใดในมุมมองของชนชั้นนำผู้กุมอำนาจจำนวนน้อยในสังคม โดยมักมองข้ามชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนสามัญชน รวมไปถึงไพร่และทาส ด้วยว่าบริบททางประวัติศาสตร์สังคมในสมัยนั้น สภาพสังคมและเศรษฐกิจยังมีใช้สังคมมวลชนหรือสังคมสมัยใหม่มากนัก โดยมากแล้วยังเป็นสังคมศาสนาและสังคมศักดินา ที่ยังใช้แรงงานไพร่และทาส ในยุคที่วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีและอารยธรรมไม่สูงนัก เนื้อหาของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนเฉพาะถิ่นยังไม่เป็นประเด็นสำคัญต่อการวิเคราะห์ศึกษา ยังไม่มีการให้คุณค่าและความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการควบคุมปกครองนับจำนวนและบันทึกเรื่องราวเล็ก ๆ อันเป็นความสนใจของการศึกษาในทางประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่อาจห่างไกลกับสังคมร่วมสมัยในปัจจุบัน

เมื่อสังคมเริ่มเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ การปฏิวัติระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในสังคมตะวันตกตั้งแต่ช่วงค.ศ. 1750 ทำให้สังคมเกษตรกรรมและวิถีของผู้คนจำนวนมากเปลี่ยนไป เมื่อแรงงานเริ่มอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาหางานทำในเมืองอุตสาหกรรมที่เริ่มเกิดขึ้นมากมายในสองฟากฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ทั้งในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกา ความอึดอัดในเมืองและสภาพการทำงานที่ยากลำบากแร้นแค้นในการใช้ชีวิตในเมืองอุตสาหกรรม ชุมชนและความเป็นชุมชน จึงเริ่มมีความสำคัญขึ้นตามปัญหาของของชุมชนเมืองใหญ่ ความเข้าใจในความเป็นอยู่ของผู้คนธรรมดาเริ่มเป็นโจทย์ท้าทายให้เกิดพัฒนาการของความรู้ทางสังคมศาสตร์ ซึ่งเจริญเติบโตแตกแขนงออกไปดังในปัจจุบันตามระบบสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

การศึกษาสังคมชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมเมื่อชาติตะวันตกเริ่มออกสำรวจและครอบครองอาณานิคมในดินแดนห่างไกล ภายใต้กระแสจักรวรรดินิยมและพานิชย์นิยม อันทำให้เกิดการเติบโตของเศรษฐกิจโลกพร้อมกับการล่าอาณานิคม การเผยแพร่ศาสนาในต่างดินแดนทำให้เกิดมิชชันนารีหรือหมอสอนศาสนาเป็นแนวหน้าที่ต้องเข้าใจชุมชนหรือกลุ่มสังคมเป้าหมายในการเผยแพร่ศาสนาเป็นอย่างดี หมอสอนศาสนาที่ต้องอยู่คลุกคลีกับชุมชนต่างถิ่นห่างไกลมากกว่าพ่อค้านักเดินเรือหลายคนเข้าถึงขั้นสามารถใช้ภาษาท้องถิ่นนั้นได้ ซึ่งย่อมแสดงถึงความเข้าใจผู้คน ชุมชนและวัฒนธรรมต่างถิ่นได้ในระดับสูงสำหรับคนต่างถิ่น การปกครองอาณานิคมทำให้มีการสำรวจภูมิประเทศและชุมชนและผู้คนไปด้วยกัน บันทึกของนักสำรวจยุคบุกเบิกอาจจัดเป็นการศึกษาชุมชนได้ แต่รายละเอียดและรูปแบบการบันทึกอาจแตกต่างกันออกไปได้มากตามความสนใจและเข้าใจของเจ้าของบันทึกนั้น ทำให้บันทึกเกี่ยวกับชุมชนในประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ที่ดี แต่ยังไม่อาจเรียกว่ามีการศึกษาชุมชนอย่างเป็นระบบในทางวิชาการ ซึ่งเริ่มพัฒนามาพร้อมกับการพัฒนาการวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เพื่อตอบปัญหาของสังคมสมัยใหม่ที่เรากำลังอยู่

เนื้อหาการศึกษาที่เกี่ยวข้องในความสนใจของหน่วยการศึกษานี้ในส่วนต่อไปมุ่งจะครอบคลุมการศึกษาถึงชุมชน รวมไปถึงบริบทสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่หล่อหลอมเกี่ยวข้องกับชุมชนและความเป็นชุมชน ภายในกรอบของสังคมสมัยใหม่ ที่เริ่มเป็นรูปเป็นร่างในสังคมตะวันตกตั้งแต่ในราวศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในแนวคิดเรื่องชุมชนแล้วยังรวมไปถึงความเข้าใจในปัจจุบันร่วมสมัยที่บ่มเพาะประเด็นศึกษาเรื่องชุมชน-ประชาคมนี้อันขึ้นไปด้วยกัน

15.2.2 สังเขปการศึกษาชุมชน-ประชาคมก่อนศตวรรษที่ 20

ในช่วงของการพัฒนาสังคมผ่านการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตกทำให้ภาคอุตสาหกรรมเติบโตมาแทนที่ความเป็นระบบเศรษฐกิจและสังคมเกษตรกรรม สังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมืองที่มีพัฒนามาก่อนในอังกฤษก็เริ่มสถาปนาตัว รุดหน้าไปพร้อมกับการขยายตัวของจักรวรรดิอังกฤษในยุควิกตอเรีย ในราวกลางศตวรรษที่ 19 ระบบทุนนิยมเริ่มบ่มเพาะปัญหาทางสังคมจากการขูดรีดแรงงานด้วยค่าจ้างแรงงานและสวัสดิการที่ต่ำต้อย เมื่อเทียบกับในหลายสังคมปัจจุบัน การศึกษาสังคมในเชิงวิทยาศาสตร์ โดยการสังเกตการณ์ก็เริ่มก่อตัวขึ้นจากงานชิ้นสำคัญของเฟอร์ดินานด์ ทอนนี (Ferdinand Tönnies) ที่พยายามเข้าใจสังคมและชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลง ถึงแม้จะอ้างอิงการศึกษาจากแนวคิดของนักคิดคนสำคัญในยุคสมัยใกล้เคียงกัน อย่างเช่น Sir Henry Maine, Otto Gierke, Karl Marx, August Comte, Herbert Spencer, Albert Schaeffle และ Adolph Wagner รวมไปถึงรากถึงปรัชญาการเมืองกรีกโบราณ อย่าง Plato, Aristotle, Cicero และ Seneca แต่ Tönnies ยังได้รับอิทธิพลสืบต่อมากจากนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญอย่าง เฟรดดริช นีทเช่

ชุมชน-ประชาคม (Community)

(Fredrich Nietzsche) เคลิก แมกซ์เวล (Clerk Maxwell) และ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ผ่าน โลเรนซ์ ฟอน สไตน์ (Lorenz von Stein)¹¹

ในราวช่วงท้ายของศตวรรษที่ 19 Tönnies (1887) มองเห็นชุมชนที่เหนือไปกว่าเพียงการเข้ามาอยู่ร่วมกัน (association) ในพื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งชุมชนจะให้ความหมายที่มีชีวิตและจิตวิญญาณร่วมกันกว่า การมาอยู่ร่วมกันซึ่งอาจจะมีเพียงความสัมพันธ์ในลักษณะของข้อตกลงหรือสัญญา ปราศจากความยึดโยงทางศีลธรรมต่อกัน การดึงดูดคนให้เข้ามาสู่เมืองเมืองโรงงานอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นมาใหม่พร้อมรัฐสมัยใหม่ในยุโรป เป็นเพียงการจัดที่พักอาศัย ให้คนมาอยู่ร่วมกัน อย่างแปลกแยกกับชีวิตในชุมชนรายรอบ การจัดแหล่งที่อยู่อาศัยแออัดความหนาแน่นสูงในส่วนต่างๆ ของเมืองให้กับผู้มีรายได้น้อยและชนชั้นแรงงานถูกมองว่าเป็นความสำคัญจำเป็นและถูกต้องเหมาะสมกับสภาวะการเติบโตของระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในขณะนั้น ลักษณะการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มความเสื่อมทรุดของความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมเริ่มมีให้เห็นอยู่ทั่วไปในงานเขียนของนักคิด แนววิพากษ์ช่วงเติบโตของสังคมสมัยใหม่นี้ คล้ายดังเช่นเสียงพร่ำรำพันถึงวัฒนธรรมดั้งเดิม ความยึดมั่นในศีลธรรมศาสนาที่ผู้ร่อนลงในสังคมและชุมชนที่ตอบรับกับความเป็นสมัยใหม่อย่างเชื่อมั่นพอที่จะละทิ้งวิถีแบบเก่าลงไป

ความแตกต่างระหว่างชุมชนดั้งเดิมกับวิถีชีวิตที่ไร้จิตวิญญาณของสังคมสมัยใหม่ เป็นจุดเริ่มในวงกรอบของจินตนาการทาง สังคม และการเมือง หากพิจารณาเพียงผิวเผิน Durkheim ได้ชี้ว่าความเป็นหนึ่งเดียวปรองดองในชุมชนดั้งเดิมนั้นเป็นไปในลักษณะจักรกล (mechanical) มีลักษณะรวมศูนย์บังคับไม่เป็นธรรมชาติ แต่สายสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่นของสังคมสมัยใหม่ยังจะทำให้สังคมทุกส่วนมีชีวิตในตัวเอง ในกรณีของสังคมอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากแนวคิดการแบ่งงานกันทำตามความถนัดเฉพาะด้านที่ต้องมาร่วมกัน Durkheim จึงชี้ว่าเป็นการสร้างคน 2 คนขึ้นไป ให้มีความรู้สึกสำนึกร่วมกัน ให้เพื่อนเป็นเพื่อนกัน แล้วประทับตรารับรองเดียวกันออกมา¹² (1933, p.56) ในเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวมีมาตรฐานเดียว นอกจากนี้แล้ว ความเป็นเอกภาพ จารีตที่เคยคุ้น หรือสำนึกร่วมกันใด ๆ ในสังคมสมัยใหม่ สำหรับ Durkheim จึงเป็นเรื่องที่ยากยิ่งจะไปถึง เพราะสังคมสมัยใหม่สร้างมาจากการรวมตัวของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เฉพาะด้าน ที่รู้ตัวว่าต้องมาอยู่ร่วมและพึ่งพาอาศัยกันไป ความตระหนักรู้ที่มีความสำคัญ ทางศีลธรรม ที่จะต้องยอมรับระเบียบ แบบแผน ที่ดูเหมาะสม กับจิตของสังคม (1933, p. 63) สำนึกร่วมของชุมชนในแบบดั้งเดิมจึงไม่ได้ถูกทำลายลงโดยวิถีชีวิตสมัยใหม่ แต่ว่าได้ก้าวข้ามพ้น

¹¹ Ferdinand Tönnies. (1887). บทนำและแปลโดย Jose Harris, and Margaret Hollis. (2001), *Gemeinschaft und Gesellschaft: An Essay on Communism and Socialism as Historical Social Systems*. Cambridge University: Cambridge, UK, pp. xx-xxi.

¹² Durkheim, Émile. 1984. *The Division of Labor in Society*. Translated by W.D. Halls. New York: The Free Press. Translation of Durkheim, Émile. 1893. *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris: Alcan, by W.D. Halls.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ขอบเขตของพื้นที่ปริณิถนอล รวมไปถึงจารีตธรรมเนียมปฏิบัติอันยากที่จะอธิบายเหตุผล ไปสู่ความเป็นสากล เจริญนามธรรมมากขึ้น ภายใต้รูปแบบของความเป็นตัวของตัวเองแบบปัจเจกชนนิยม และคุณค่าที่ส่งผ่านมาในกฎหมายและการเมืองที่เติบโตมาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่

15.2.3 ความแตกต่างของชุมชนและสังคม

งานชิ้นสำคัญชิ้นแรก ๆ ในเรื่องนี้คือ Community and Civil Society (ชุมชนและประชาสังคม) ของ Ferdinand Tönnies¹³ (เฟอร์ดินานด์ ทอนนี) ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี.ศ. 2430 (1887) ซึ่งในคำนำของการพิมพ์ครั้งแรกนี้ Tönnies พยายามเสนอ “แนวทางการวิเคราะห์ในปัญหาชั้นรากฐานของชีวิตทางสังคมแบบใหม่” โดยเสนอแนวคิดผ่านลักษณะกลุ่มชนสองประเภทในภาษาเยอรมัน โดยคำแรกคือ Gemeinschaft หมายความว่า “ชุมชน-ประชาคม” ในขณะที่ Gesellschaft หมายความว่า “สังคม” ที่กว้างใหญ่ซับซ้อนกว่า แนวคิดในการแบ่งลักษณะสังคมมนุษย์ทั้งสองระดับนี้ช่วยให้การศึกษาอภิปรายเปรียบเทียบระบบสายสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมชนบทพื้นบ้านขนาดไม่ใหญ่กับสังคมเมืองสมัยใหม่หรือสังคมอุตสาหกรรมที่เริ่มพัฒนาขึ้นมาใหม่ในสมัยนั้นได้อย่างเข้าใจง่าย แนวคิดของทอนนีทั้งสองชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างชุมชนและสังคมไว้ได้อย่างน่าสนใจในฐานะราก

1) “ชุมชน-ประชาคม” (Gemeinschaft) : ชุมชนบนฐานศีลธรรมและสายสัมพันธ์ส่วนตัว

ทอนนีอธิบาย ชุมชน ว่าประกอบไปด้วยสายสัมพันธ์ทางส่วนตัวและปฏิสัมพันธ์ที่กำหนดโดยจารีตประเพณีทางสังคม ซึ่งส่งผลถึงลักษณะการจัดเรียงสังคมที่มีส่วนร่วม ระบบคุณค่าและความเชื่อของชุมชนถูกจัดเรียงอยู่บนระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงมักเป็นเรื่องใกล้ตัวกับสมาชิกที่สนิทสนมคุ้นเคยกันดี ทอนนีเชื่อว่าปฏิสัมพันธ์และสายสัมพันธ์ในลักษณะนี้ถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และความรู้สึก (Wesenwille) ด้วยสำนึกทางศีลธรรมต่อคนอื่นรอบข้าง และมักมีอยู่ในสังคมเนื้อเดียว ไม่ค่อยมีความหลากหลาย ในแบบสังคมชาวนาชนบทห่างไกล

หลังจากงานชิ้นสำคัญนี้ของทอนนี ได้มีนักสังคมวิทยาคบูกเบิกอีกคนหนึ่งคือ Max Weber (แมกซ์ วีเบอร์) พัฒนาแนวคิดต่อลักษณะสำคัญที่จะใช้จำแนกแจกแจงสังคมได้ โดยนำเสนอในงานชื่อ *Economy and Society* (1921)¹⁴ และในความเรียงเรื่อง "Class, Status, and Party" (ชนชั้น สถานะ และกลุ่มทางสังคม) ซึ่งเป็นประโยชน์ในการติดตามศึกษาความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมและระเบียบสังคม ภายใต้วัยเปลี่ยนแปลงของชนชั้น สถานะและกลุ่มทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาและบริบท

¹³ ในฉบับพิมพ์ครั้งแรกใช้ชื่อว่า Ferdinand Tönnies, 1887. *Gemeinschaft und Gesellschaft: An Essay on Communism and Socialism as Historical Social Systems*. และพิมพ์ซ้ำต่อมาในชื่อว่า *Gemeinschaft und Gesellschaft: Fundamental Concepts in Pure Sociology* (1912, 1920, 1935)

¹⁴ Max Weber. 1921–22. *Economy and Society*, 2 volumes, G. Roth and C. Wittich (eds.), 1978. Berkeley, CA: University of California

ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากในสังคมยุโรปในช่วงต้นของศตวรรษที่แล้ว วีเบอร์จึงได้อธิบายถึงความหมายของ *Gemeinschaft* เพิ่มเติมว่าเป็นชุมชนที่ถูกสร้างอยู่บนความรู้สึกส่วนตัวที่ผูกพันอยู่กับจารีตประเพณีและวิถีที่คุ้นชิน ความหมายลักษณะเช่นนี้ยังจะเป็นความหมายของชุมชน-ประชาคมที่ถูกใช้อย่างมีความหวังในสมัยปัจจุบันซึ่ง “ความเป็นชุมชน” ได้เริ่มเลือนหาย กลายเป็นการแข่งขันตามวิสัยของโลกทุนนิยมร่วมสมัยของเรา ดังจะสะท้อนได้ในแนวคิดคู่กันในเรื่องสังคมที่จะกล่าวต่อไป

2) “สังคม” (Gesellschaft) : ชุมชนสมัยใหม่ขนาดใหญ่บนฐานเหตุผลและประสิทธิภาพ

ในอีกทางหนึ่ง “สังคม” ประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ที่ไม่ได้มาจากสายสัมพันธ์ส่วนตัวหรือความรู้สึกมักคุ้นกันโดยตรง ปฏิสัมพันธ์ในสังคมก็ไม่ได้เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเห็นหน้าค่าตากัน อาจเป็นการส่งจดหมาย โทรศัพท์ หรือแบบฟอร์มคำขอ ที่อาจส่งมาตามสายการบังคับบัญชา สายสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ถูกกำหนดโดยความมีเหตุผลและประสิทธิภาพ รวมถึงความสนใจทางเศรษฐกิจ การเมือง และผลประโยชน์ส่วนตน ในขณะที่ชุมชนพื้นบ้านอาจถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และความรู้สึก สังคมใหญ่อาจจะอาศัยความมุ่งมั่นบนฐานของเหตุและผล (Kürwille) ในการขึ้นนำสังคม ลักษณะเช่นนี้คือลักษณะทั่วไปของสังคมสมัยใหม่ ในเมืองใหญ่ระดับมหานคร เมืองท่าใหญ่หรือเมืองอุตสาหกรรม ซึ่งมีโครงสร้างซับซ้อนอยู่กับองค์กรขนาดใหญ่ที่มีระบบระเบียบแบบราชการ อย่างเช่นรัฐบาลและบริษัทเอกชน ระบบโครงสร้างและระเบียบทางสังคมทั้งหมดจึงถูกจัดเรียงอยู่ในระบบการบริหารและแบ่งงานทำกันไปตามบทบาท หน้าที่และภารกิจที่ได้รับของสมาชิกแต่ละคน

ระเบียบความสัมพันธ์และโครงสร้างขนาดใหญ่ที่ซับซ้อนเช่นนี้ เป็นดังที่วีเบอร์จะอธิบายต่อไปว่าเป็นผลมาจาก ความยินยอมพร้อมใจบนข้อตกลงที่มีเหตุผล และเหตุผลนั้นก็อยู่บนผลประโยชน์ต่อสมาชิกในสังคมที่ต่างยอมรับเพื่อผลประโยชน์บางอย่างในการเข้าร่วมอยู่ในสังคม ในขณะที่ในกรณีของชุมชนเล็ก ๆ ทอนนีได้มีข้อสังเกตว่าสายสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ และความเชื่อศรัทธาหรือศาสนา เป็นบ่อเกิดของสายสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ในชุมชน ที่ไม่อยู่บนฐานคิดของระบบเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ และผลประโยชน์ในสายสัมพันธ์ของ “สังคม” ในขณะที่ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจเป็นเนื้อหาหลักของชุมชน การแก่งแย่งแข่งขันก็เป็นเนื้อหาหลักของ “ความเป็นสังคม” ด้วยเช่นกัน

15.2.4 สังขการศึกษาประชาคมในช่วงศตวรรษที่ 20

การเกิดของชุมชนเมืองและชุมชนโลกเก่าหลังการล่มสลายของจักรวรรดิใหญ่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) ตลอดจนถึงช่วงกลางศตวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) และการให้ปลดปล่อยประเทศอาณานิคมเดิม ทำให้เกิดรัฐชาติสมัยใหม่ และการเผยตัวของชุมชนที่ถูกจัดเรียงในระเบียบใหม่นี้ในหลายรูปแบบ ทั้งปรองดองและขัดแย้ง บนการยึดกุมถิ่นฐานเก่าและเข้าสู่ดินแดนใหม่ ทั้งโดยสมัครใจและถูกบีบบังคับ ทำให้ชุมชนดั้งเดิมและผู้คนต่างต้องปรับตัวไปตามยุคสมัยของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการแข่งขันกันในด้านอุดมการณ์ทางการเมืองและการพัฒนาของมหาอำนาจในยุคสงครามเย็น ชุมชนที่มีสายสัมพันธ์มายาวนานจึงถูกพัดไหลไปตามกระแสของอำนาจเหล่านั้น

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ในสังคมปัจจุบัน ชุมชนไม่ใช่ชุมชนแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะทางสังคมวิทยา กล่าวคือปัจเจกและกลุ่มผลประโยชน์ในอีกหลายลักษณะมีอำนาจและความสำคัญไม่น้อยกว่าชุมชนและสังคม ระบบศีลธรรมและสำนึกในตัวเองถูกผูกโยงไว้กับระบบกฎหมายและการบริหารจัดการที่มีเหตุผล ดังนั้นแล้ว การคิดถึง หรือจินตนาการถึงชุมชน ที่เราอยู่ร่วมกันจึงเป็นประเด็น ทางการเมือง อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น กล่าวคือสิ่งที่เราจะคิดอย่างไรเกี่ยวกับ ชุมชนและความเป็นชาติ เป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของอำนาจของยุคสมัยทั้งสิ้น และแม้สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่จะมีเหตุผล และทำทุกอย่างเป็นเหตุเป็นผล แต่ก็ยังไม่มีสังคมไหนที่ไม่ต้องการการบำรุงรักษาและหมั่นตรวจสอบ รวมไปถึงการเสริมสร้างสำนึกร่วมกัน ให้มีความรู้สึกร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวเสมือนอยู่ร่วมในชุมชนเดียวกัน ซึ่งในหลายประเทศก็คือสำนึกว่าเป็น “ชาติ” หนึ่งเดียว เหมือนดังเป็นชุมชนใหญ่ และเป็นเพียงแค่ชุมชนในจินตนาการของผู้คน เพราะเราต่างไม่ได้มีสายสัมพันธ์ผูกโยงเป็นเครือข่าย มีประสบการณ์ร่วมกันจริงในรัฐชาติขนาดหลายล้านคน ความคิดว่าเป็นพวกพ้องกัน จึงมาจากวัฒนธรรมและความเป็นชาติ อันเป็นประดิษฐกรรมของรัฐสมัยใหม่ในการปกครองปัจเจกชนและความหลากหลายให้อยู่ร่วมกันได้

เนื่องจากในความเป็นจริงของชุมชนที่ผู้คนต่างมีประสบการณ์ยึดมั่นฝังแน่นอยู่ในระบบการสื่อความหมายเดียวกัน ในความเป็นชาติผู้คนต่างยินยอมพร้อมใจในความคิดของชาติดังที่ได้นำเสนอผ่านวัฒนธรรมแห่งชาติ ความเป็นชาติจึงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของชุมชน ในทางสังคมศาสตร์ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าชุมชนไม่ได้เป็นเพียง หน่วยที่มีหน้าที่ ที่กระทำต่อชุมชนและชุมชน 1 มี ส่วนของความคิด ความยึดมั่นและความร่วมมือร่วมใจ และร่วมแรงด้วย ภาพการเคลื่อนไหวภายใต้การขับเคลื่อนของอุดมการณ์ชาตินิยม จึงเป็นกระบวนการที่มีพลังในการขับเคลื่อน สังคมสมัยใหม่อยู่เสมอมา ซึ่งก็คือการทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีความรู้สึกเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนชาตินั้น และพร้อมที่จะอุทิศทรัพยากร ใดๆหรือแม้แต่ชีวิตให้ ชุมชนดำรงอยู่ได้ หากไม่มีการตระหนักรู้ถึงตัวตนในมิติอื่นๆในทางสังคม

ในลักษณะนี้ ชุมชนจึงเป็นเหมือนทฤษฎีทางสังคมของชีวิตทุกวัน ที่เราต่าง ยึดโยงคุณค่าทางสังคมและความสำคัญของความสัมพันธ์นั้นลงมาถึงตัวเรา ไม่ได้จะจินตนาการถึงความสัมพันธ์ในชุมชนแล้วต่างยึดมั่นในความสำคัญของสายสัมพันธ์บางประการว่าเหนือกว่าสิ่งอื่น และสายสัมพันธ์อื่น แล้วเรายังให้คุณค่าต่อ การดำรงอยู่ของสถาบัน ทางสังคมและ กำหนดกฎระเบียบทางศีลธรรม ที่ดำรงอยู่ด้วยกัน ดังนั้นหนาว การดำรงอยู่ของชุมชนในจินตนาการในลักษณะนี้จึงเป็นศูนย์กลาง ของการแข่งขันทางการเมืองและอุดมการณ์ การสร้างสถาบันจนถึงนโยบายรัฐ การคิดถึงประเด็นทางสังคมวิทยาการเมืองผ่านแนวคิดรุ่งรัตน์ และชุมชนในจินตนาการ จำต้องบอกว่าระว่างถึงเงื่อนไขทางเทคโนโลยีต่างๆ กลไกและสถาบันที่ทำให้ ชุมชนนี้เกิดขึ้นได้และยังรวมไปถึงผลพวง ที่ชุมชนในจินตนาการได้ สร้างขึ้น ในความสัมพันธ์ของการแข่งขันทางความคิดทางการเมือง ที่ประสานสังคมนั้นอยู่

15.2.5 การทบทวนความหมายของชุมชนในการศึกษาชุมชนช่วงศตวรรษที่ 20

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 วงวิชาการก็ได้ก้าวข้ามพ้นคำถาม เรื่องว่าด้วยการจัดจำแนกวงศาวทยาของการศึกษาชุมชน หรือขอบข่ายและคุณสมบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยหันมาสนใจคำถามที่ปฏิบัติแนวคิดเกี่ยวกับ “ชุมชน” ในความหมายที่กว้างออกมา อย่างเช่นสำนึกร่วมในความเป็น “ชาติ” บน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

การปลูกฝังคุณค่าร่วมกันในระบบสังคม วัฒนธรรมและความคิดของปัจเจก ซึ่งต้องให้คุณค่าแก่งานเขียนของ Benedict Anderson (เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน) ในงานชิ้นโด่งดังเรื่อง *Imagined Communities: (1983)*¹⁵ แอนเดอร์สันได้อธิบายเงื่อนไขทางสังคมในประวัติศาสตร์ของหลายอารยธรรมในยุคสมัยต่าง ๆ กัน ที่บทบาทของภาษาในปริณทลสาธารณะสามารถก่อสร้างสำนึกตระหนักรู้ถึงความเป็นชุมชนแบบ “ชาติ” ขึ้นมาได้ ไม่ว่าจะเป็นสังคมอาณานิคมรุ่นแรกๆ ที่ชาวยุโรปปลัดถิ่นในทวีปอเมริกาและลูกหลานที่สร้างชุมชนบนฐานของภาษาและวัฒนธรรมความเชื่อร่วมกันท่ามกลางโลกของชาวพื้นเมืองเดิม หรือสังคมหลายแห่งในยุโรป ที่ภาษาถิ่นของผู้คนที่มีวัฒนธรรมใกล้เคียงกันช่วยก่อสร้างสำนึกถึงชุมชนเดียวกันซึ่งแตกต่างจากชุมชนของผู้ใช้ภาษาอื่น หรือบทบาทของนวนิยายและหนังสือพิมพ์ในการก่อสร้างชุมชนของคนที่มีชีวิตอยู่กับข่าวเดียวกันเรื่องเดียวกัน หรือการที่รัฐสมัยใหม่ในเวลาต่อมาจงใจฉวยใช้ภาษากลางของทางการเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างชุมชนชาติของบรรดาคนที่พูดภาษาเดียวกันขึ้นมา หรือภาษาวรรณคดีของปัญญาชนพื้นเมืองที่ต่อต้านลัทธิอาณานิคมและสร้างชาติของตนขึ้นมา¹⁶

อีกสองปีต่อมาในปี ค.ศ. 1985 นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษ แอนโทนี โคเฮน (Anthony P. Cohen) ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อ *The Symbolic Construction of Community* หรือ การสร้างระบบสัญลักษณ์ในชุมชน ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าเราควรพิจารณาชุมชนต่าง ๆ ไม่ใช่แค่ในฐานะผลผลิตของอุดมการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริง ประชาชนมีอาจจะเป็นอยู่ได้โดยขาด รูปภาพสัญลักษณ์ที่กำหนดขอบเขตของกระบวนการจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ และการสื่อสาร ของ บรรดาปัจจัยเหล่านี้ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่เพียงแต่อธิบายความเป็นชุมชน แต่ยังมีส่วนช่วยสร้างสำนึกพื้นฐานบางอย่าง ให้กับชุมชนว่ามันคืออะไร สิ่งนั้นคือกระบวนการสร้างความหมายร่วมกันที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับความเข้าใจชุมชนและประชาคมในลักษณะของสำนึกร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม

งานเขียนอีกหลายชิ้นที่ได้สะท้อนพลังของความเป็นชุมชนออกมาในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ยืนยันให้เห็นสายใยทางสังคมที่ยังหลงเหลืออยู่ อย่างความรู้สึก อบอุ่นของความเป็นชุมชน ก็เป็นสิ่งสำคัญเมื่อพยายามคิดถึงชุมชนขึ้นมาในจินตนาการของเรา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เรื่องเขียนเกี่ยวกับชุมชนทางการเมืองร่วมสมัยเหล่านี้ มีประเด็นร่วมกัน ถึง ลักษณะของชุมชนร่วมสมัยที่มีความเป็นชุมชนในเชิงอุดมการณ์ความหมาย มากกว่าที่จะเป็นชุมชนในเชิงพื้นที่หรือหน่วยในการปกครอง และมักสะท้อนความคิดเชิงโรแมนติค ความคิดถึงชุมชนในเชิงนามธรรมแบบนี้แม้จะมีข้อดีในการช่วยให้เราศึกษาความเป็นไปของสังคมและวิถีชีวิตที่เชื่อมกันอยู่ได้แต่ก็นับว่าปริ้มอยู่กับระบบความเชื่อในความเป็นจริงที่ยากจะ

¹⁵ ดู Benedict Anderson. 2006. *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of nationalism*. New York: Verso; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการแปล). 2552. *ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

¹⁶ ธงชัย วินิจจะกุล. 2552. ‘อ่าน *Imagined Communities* ของ Benedict Anderson หรือ IC ของ “ครูเบน”.’ ใน *อ่าน ปีที่ 2 ฉบับที่ 1*. น. 15-28

จับต้องพิสูจน์ได้เห็นประจักษ์ได้อย่างชัดเจน นอกจากการใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการปกครองหรือหน่วยในการศึกษาค้นคว้าวิจัย ความเปลี่ยนแปลงในทางสังคม และการพัฒนาของสังคมในตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้ชุมชนถูกใช้ในความหมายของการแสดงความเป็นหมู่เหล่า ของตัวตนอัตลักษณ์ต่าง ๆ ในหลายระดับชั้นหลากมิติมากขึ้น

ความยากลำบากของ การนิยาม สร้างทฤษฎีและการวิเคราะห์ชุมชนอยู่ในการที่ชุมชนเป็นทฤษฎี ทางสังคมในตัวเอง โดยทุกครั้งที่เรากล่าวถึงชุมชนหรือประชาคม นั่นก็เป็นการประกาศถึงการมีอยู่ของชุมชนชุมชนหนึ่งในจินตนาการความคิด ที่เรากำลังเสนอวิธีการในการทำความเข้าใจ และประมวลศึกษา ความสัมพันธ์ทางสังคมภายใน การที่เราเชื่อว่าเรากำลังสนใจเรื่องอย่างเดียวกับคนอื่นหรือมองโลกแบบเดียวกับคนอื่นในสังคม โดยยึดโยงสำนึกร่วมกันบางอย่างที่ลึกลงไประหว่างกันขึ้นมา ทั้งในทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจารีตประเพณีคุณค่าและจิตวิญญาณต่าง ๆ ส่งผลให้ชุมชนมีรูปร่างและความหมาย และทิศทางที่จะมุ่งหน้าไปได้ ดังนั้นชุมชนจึงไม่เป็นเพียงสำนึกร่วมที่เรามีเพื่อใช้ในการแข่งขันกับชุมชนอื่น หรือความเป็นอื่น ชุมชนก็เป็นพื้นที่ที่เรารวมความแตกต่างไว้บนอัตลักษณ์และสำนึกร่วมกันหนึ่งเดียวที่เราใช้อ้างอิงอัตลักษณ์ของตัวเราออกมาในความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไปด้วย

15.2.6 ชุมชนและการพัฒนาชุมชน

หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง กระแสการซ่อมสร้างและพัฒนาบ้านเมืองและเศรษฐกิจก็เจริญเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลายประเทศด้อยพัฒนาก็ได้รับแนวทางและความช่วยเหลือจากหลายทิศทาง แต่ด้วยความขัดสนแร้นแค้นและความแตกต่างของสังคมชนบทอันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือหรือแผนการเปลี่ยนแปลงเข้ามาช่วย ยุทธศาสตร์ “การพัฒนาชุมชน” ก็เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงที่มีแบบแผนที่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในบรรดาประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย การพัฒนาชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่บรรดาประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายพยายามนำไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มคนยากจนในชนบท โดยมีความเชื่อมั่นว่าการพัฒนาชุมชนชนบทขึ้นมาจากเดิมจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดที่จะนำมาใช้เพื่อยกระดับการครองชีพและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่จะปะทุขึ้นมาจากระดับชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทห่างไกล การพัฒนาชุมชนในเรื่องแรกจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพัฒนาชนบท อันเป็นภาพใหญ่กว่า โดยการพัฒนาชนบทนั้นครอบคลุมการพัฒนาสังคม โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคอย่างอื่น ๆ

ถึงอย่างไรก็ตามการพัฒนาชุมชนเป็นเพียงวิธีการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้ในการพัฒนาชนบทโดยพยายามใช้การพัฒนาชุมชนเป็นเครื่องมือช่วยในการเข้าหาและฝึกอบรมประชาชนให้ตื่นตัวขึ้นมาร่วมมือกับรัฐบาลในการพัฒนาประเทศในส่วนที่ประชาชนพึงจะกระทำได้ การพัฒนาชุมชนจึงถือว่าเป็นกระบวนการทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่ประเทศพัฒนาแล้ว มองและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่ประชาชนจะเข้ามาจับมือร่วมมือในการพัฒนาชุมชนแต่ละหน่วยของประชาชนเองเพื่อผสมผสานการเป็นภาพของประเทศพัฒนาแล้วในขั้นต่อไป การพัฒนาชุมชนจึงเป็นวิธีการที่สามารถจะนำมาใช้ได้อย่างเป็นผลดีในการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไป ด้วย ความเป็นชุมชนจึงไม่ได้มีแต่เพียงมิติของความสัมพันธ์ภายในแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังต้องเริ่มรับการผสมผสานเข้ามาของ

กระแสการพัฒนาในแบบทุนนิยมของยุคสมัย ไปสู่ชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่ทำให้ผู้คนถวิลหาชุมชนชนบทในรูปแบบเก่าก่อนการพัฒนาออกมาผ่านสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

15.2.7 สำนักร่วมข้ามพรมแดนในศตวรรษที่ 20

ในระดับระหว่างประเทศ ในช่วงปลายของศตวรรษที่ 19 ต่อเข้ามาถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 20 พัฒนาการในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็เริ่มก่อตัวขึ้นพร้อมกับพัฒนาการความเข้าใจโลกรอบตัวของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะในสังคมยุโรป ความเป็นชุมชนในสำนักร่วมกันก็เริ่มปรากฏภายใต้แนวคิด “ลัทธิอยู่ร่วมกันระหว่างประเทศ” (Internationalism)¹⁷ แนวคิดนี้มีได้หมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ในระดับรัฐแบบเดิมที่คุ้นเคย อย่างเช่นการสร้างพันธมิตรหรือร่วมลงนามในสนธิสัญญา แต่วางอยู่บนฐานความเข้าใจและผลประโยชน์ร่วมกันในหลายกิจกรรมระหว่างประเทศ ซึ่งความร่วมมือทำให้เกิดประโยชน์และความเป็นไปได้มากกว่าการโดดเดี่ยวตัวเอง ผลประโยชน์นี้ส่งต่อลงไปถึงประชาชนในแต่ละประเทศ อย่างเช่นการจัดตั้งคณะกรรมการกลางเดินเรือในแม่น้ำไรน์ (Central Commission for Navigation of the Rhine) ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกในปีค.ศ. 1815 สังคมระหว่างประเทศจึงเริ่มก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาพร้อมกับองค์การระหว่างประเทศจำนวนมากตั้งแต่ช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 อย่างเช่นในกรณีของการสื่อสารระหว่างประเทศที่ความร่วมมือและยอมรับมาตรฐานการกลางในการชั่งวัดและต้นทุนค่าธรรมเนียมร่วมกันระหว่างชาติสมาชิกในยุคนั้นจนก่อให้เกิดเป็นสหภาพไปรษณีย์สากล (Universal Postal Union) ขึ้นมา พัฒนาการของการสื่อสารระหว่างประเทศจะเป็นไปได้ยากยิ่งหากปราศจากกลไกความร่วมมือเช่นนี้ และหากเราคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรูปแบบอื่น ทั้งทางความมั่นคง การค้าการลงทุน ความช่วยเหลือในการพัฒนาขั้นพื้นฐาน การร่วมรับมือภัยพิบัติ การผลิตแสวงหาแหล่งทรัพยากรและพลังงาน กิจกรรมระดับโลกเหล่านี้ต่างก็มีสถาบันองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศในหลายรูปแบบทำหน้าที่ขับเคลื่อนอยู่ทั้งสิ้น ประโยชน์ที่เกิดจากความร่วมมือในหลายด้านจึงเพิ่มเป็นความเข้าใจ ไว้นื้อเชื่อใจกัน จนความสัมพันธ์พัฒนาให้เกิดเป็นชุมชนระหว่างประเทศที่ผู้คนมีความตระหนักถึงสำนักร่วมกันข้ามกลุ่มวัฒนธรรมได้ไม่เพียงแต่ในระดับชนชั้นนำผู้ดำเนินกำหนดนโยบาย แต่ขยายไปสู่ประชาชนที่ได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงกันในสังคม

คำถามทบทวน

1. สังคม และ ชุมชน ต่างกันอย่างไรในความหมายทางสังคมวิทยาในยุคเริ่มต้น
2. สำนักร่วมใน “ความเป็นชาติ” อาจก่อให้เกิดชุมชนอย่างไร
3. “ความเป็นกลุ่มก้อน” ของชุมชนอาจขยายไปได้กว้างขวางที่สุดเท่าไร อย่างไร

¹⁷ ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน สาขาวิชารัฐศาสตร์

ชุมชน-ประชาคม (Community)

15.3 ชุมชนและประชาคมในช่วงศตวรรษที่ 21

ในช่วงปลายของศตวรรษที่ 20 หลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น โลกได้เคลื่อนเข้าสู่ยุคสมัยแห่งกระแสโลกาภิวัตน์และระเบียบหนึ่งเดียวบนหนทางแห่งเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ พร้อมไปกับความไม่แน่นอนและวิกฤติทางเศรษฐกิจอีกหลายระลอก ในขณะที่กระแสการเมืองของวัฒนธรรมยังส่งผ่านรูปแบบต่าง ๆ ของความขัดแย้งและการก่อการร้ายในหลายกรณีสะท้อนขวัญกลางเมืองใหญ่ของโลก ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 ความหวาดกลัวต่อภัยคุกคามในหลายรูปแบบทำให้เกิดการรวมกลุ่มความร่วมมือในหลายระดับในการรองรับปัญหาและความเปลี่ยนแปลง บรรยากาศความหวาดระแวงในความต่างทางลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองที่จางไป เปิดกว้างสู่ความร่วมมือระหว่างประเทศในการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ทางเศรษฐกิจและการเมืองเพิ่มขึ้นกว่าช่วงต้นศตวรรษก่อนหน้าเป็นอันมาก

ในมิติที่ใกล้กันเข้ามาระหว่างโลกและท้องถิ่นทุกวันนี้ แม้ว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์จะส่งผลลงมาถึงท้องถิ่น แต่ก็ไม่อาจทำให้ความรู้สึกโหยหาและสำนึกร่วมของผู้คนจะเลือนลางไปได้ แต่พลังของชุมชนและประชาคมเพื่อรับมือกับกระแสโลกยังคงกลับยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น ชุมชนใหญ่น้อย ก็ยังคงดำรงอยู่ พัฒนาการของความคิดเรื่องประชาคมในระดับโลกยังคงเดินหน้าต่อไป พร้อมกับการสร้างสรรค์และรื้อฟื้นชุมชนระดับท้องถิ่นในหลายรูปแบบ เพื่อยึดครอง พื้นที่ทางการเมืองและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนอัตลักษณ์ ลักษณะของสังคมที่ซับซ้อนเช่นนี้ก็ยังคงเป็นหัวข้อศึกษาสำคัญทางสังคมศาสตร์ต่อไปในศตวรรษของปัจจุบัน การคิดถึงสังคมร่วมสมัยและผู้คนที่อยู่ร่วมไปด้วยกัน อย่างเช่นการกล่าวถึงสังคมในปัจจุบัน ผู้อ่านพึงต้องตระหนักถึงความแตกต่างและพลวัตของสังคม เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจ อันจะทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไปจากสำนึกของประสบการณ์ในช่วงศตวรรษก่อนหน้า โดยเฉพาะในความพยายามเข้าใจความหมายและศึกษาชุมชนในช่วงศตวรรษที่ 21

ปัญหาจากปลายศตวรรษที่ 20 ทำให้นักรัฐศาสตร์คนสำคัญอย่าง เอริค ฮอบส์บอม (Eric Hobsbawm)¹⁸ มองว่า “คำว่าชุมชนไม่เคยถูกใช้อย่างไม่เลือกที่ และกลวงโง่ในความหมายมาก่อนเท่าในหลายทศวรรษนี้ อันเป็นช่วงที่ตามหาชุมชนแบบเดิมในโลกจริงได้ยากเย็น” ซึ่งนักสังคมวิทยาคนสำคัญอย่าง ซิกมันต์ บาวแมน (Zygmunt Bauman) ชี้ต่อไปถึงปัญหาพื้นฐานสำคัญร่วมกันกับอีกหลายนักสังคมศาสตร์ว่า “ผู้คนต้องการและแสวงหากลุ่มที่ตนจะเป็นส่วนหนึ่งได้ยาวนานและมั่นคง ในโลกที่กำลังเคลื่อนที่และเปลี่ยนไป ไม่มีอะไรจะจริง”

ในช่วงศตวรรษที่ 21 จะเริ่มเห็นแนวโน้มทางความคิดเรื่องชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคมร่วมสมัยที่เปลี่ยนไป ชุมชนแบบใหม่อย่าง ชุมชนออนไลน์ หรือชุมชนเมืองถูกกล่าวถึงในหลายวาระด้วยหลากหลายวิธีการเข้าถึง ความสูญเสียของชุมชนแบบดั้งเดิม รวมไปถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์แบบสังคมร่วมสมัย จึงทำให้หน่วยของความสนใจเกี่ยวพันลึกลงไปถึง

¹⁸ อ้างใน Bauman, p. 15

“อัตลักษณ์” (Identity) เป็นศูนย์กลางใหม่ในความสนใจของสังคมศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน (Bauman, Castells,) การเข้าใจชุมชนในสถานการณ์ร่วมสมัยจึงมีความเชื่อมโยงกับตัวตนและอัตลักษณ์อยู่อย่างตึงกันไม่ขาด Jock Young (อ้างใน Bauman, 2000, p.15) กล่าวว่า “พลังที่ชุมชนสูญเสียลงไปที่ อัตลักษณ์ ก็ถูกสร้างขึ้นมา”

ในทางสังคมวิทยา การก่อตัวของความหมายที่ลึกซึ้งของ “ชุมชน” ที่เรารู้สึกได้ถึง “ความอบอุ่น” มากกว่าความหมายของ “สังคม” หรือ “บริษัท” หรือ “องค์กร” ชุมชนให้ความรู้สึกที่ปลอดภัยและมั่นคงบางอย่างกับสมาชิก ภายในแวดวงที่ “อบอุ่น” (Warm circle) แม้จะมีเรื่องไร้เหตุผลหรือการลงโทษที่รุนแรง ผู้คนก็ยังต้องมีชุมชนไว้ยึดเหนี่ยว เพราะในชุมชนยังพื้นที่อันอาจจะพอรอบมอมนกันได้มากกว่า สังคม ซึ่งมีแบบแผน มาตรฐาน และเต็มไปด้วยกฎระเบียบที่บางครั้งไม่มีทางออกให้ในชีวิตจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม การสูญเสียหรือเปลี่ยนแปลงของชุมชนแบบเดิม ซิกมันต์ บาวแมน (Zygmunt Bauman) ส่งงานปิดท้ายสหัสวรรษเรื่องชุมชน และการแสวงหาความมั่นคงของผู้คนในสังคมร่วมสมัยออกมาในปี ค.ศ. 2000¹⁹ บาวแมนวิเคราะห์ถึงสถานะของชุมชนร่วมสมัยที่เริ่มสูญเสียไป พร้อมกับการถาโถมของกระแสโลกาภิวัตน์ ชุมชนที่ผู้คนถวิลหาในความใคร่ครวญถึงวันขึ้นคืนสุข ภาพชนบท ท้องไร่ ท้องนาในวันวาน ไม่อาจหาได้อย่างจริงจังและจริงจังได้ในโลกจริง ชุมชนถูกแทนที่ด้วย “สังคมอุตสาหกรรม” และ “สังคมสมัยใหม่”²⁰ รวมไปถึงความเป็นสังคม “สังคมข้อมูลข่าวสาร” และ “สังคมเครือข่าย” ซึ่งเครือข่ายก็ไม่ได้ถูกขีดกันด้วยพรมแดนของรัฐอีกต่อไป

ในกรอบของการศึกษาชุมชนร่วมสมัยของเรา อาจมีชุมชนที่มักเป็นที่กล่าวถึงอย่าง ชุมชนเมือง (Urban communities) ชุมชนชานเมือง (Suburban communities) ชุมชนชนบท (Rural communities) แต่สำหรับในศตวรรษที่ 21 ที่บริบททางเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสารโทรคมนาคมได้พัฒนาไปไกลกว่ายุคของโทรเลขและโทรศัพท์ก่อนหน้านี้ จนส่งอิทธิพลอย่างเข้มข้นในวิถีชีวิตของผู้คน การที่คนส่วนใหญ่ได้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตและโลกออนไลน์ในการติดตามข่าวสารจนถึงสื่อสารกับคนใกล้ตัว ชุมชนออนไลน์ (On-line communities) จากสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) ก็เป็นแหล่งที่รวมผู้คนให้เข้ามาร่วมปฏิสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง พร้อมการพัฒนาแบบแผนปฏิบัติและรายละเอียดร่วมกันมาอย่างมีพลัง รูปแบบหลากหลายของชุมชนจึงเป็นอีกกรอบความเข้าใจที่เกี่ยวข้องไปด้วยกันในแนวคิดเรื่องชุมชน

15.3.1 ประชาคม กระแสโลกาภิวัตน์ และสถานะร่วมสมัย

สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ยังเป็นโลกที่กระแสโลกาภิวัตน์มีกำลังพัฒนาเอาโลกและชุมชนท้องถิ่นเข้าหากันอย่างต่อเนื่องจากปลายศตวรรษที่ 20 ก่อนหน้า ชุมชนชนบทดั้งเดิมและชุมชนศาสนาจะเสื่อมพลังไปในการเติบโตของรัฐฆราวาสอย่างต่อเนื่องยาวนานของสังคมสมัยใหม่ได้กลับมาแสดงพลัง

¹⁹ Zygmunt Bauman. 2000. *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge MA : Unity.

²⁰ Bauman, 2000, pp. 8-17.

อีกในศตวรรษนี้ ดังที่เราเห็นได้จากเหตุการณ์การก่อการร้ายของตึกเวิร์ลเทรดในนครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา (9/11) ตั้งแต่เริ่มต้นสหัสวรรษใหม่ และยังอีกเหตุการณ์ความรุนแรงอีกหลายระลอกที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนความศรัทธา รวมไปถึงกลุ่มอุดมการณ์และพลังเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการสื่อสาร ทำให้การรวมตัวของผู้คนก้าวข้ามความจำกัดของพื้นที่และเวลา ไปสู่พื้นที่บนอินเทอร์เน็ตหรือพื้นที่ไซเบอร์ ปฏิสัมพันธ์บนอินเทอร์เน็ตไม่ได้กระจุกกระจายไปทั่วแต่มีจุดเชื่อมต่อที่กระจุกผู้คนไว้ ดังเช่นในสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัยอย่างเฟซบุ๊ก (Facebook) อินสตาแกรม (Instagram) ยูทูบ (YouTube) ซึ่งเปิดกว้างให้กับทุกเนื้อหาความสนใจ ชุมชนออนไลน์ได้เกิดขึ้นอย่างมากบนความสนใจหลากหลาย พร้อมไปกับชีวิตของผู้คนที่ถูกแบ่งไปอยู่ในโลกออนไลน์ ความเป็นชุมชนของโลกออนไลน์จึงเป็นที่จับตาของการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในหลายส่วน ทั้งภาคเอกชนที่มุ่งจะแสวงหากำไร และภาครัฐที่มุ่งหาทางบริหารจัดการ

การเข้าสู่กระแสเสรีนิยมใหม่และการย้อนกลับมาของอำนาจทางการเมืองในกระแสอนุรักษนิยมเป็นสภาวะขัดแย้งของหลายสังคมร่วมสมัย อันส่งผลให้การรวมตัวบนสื่อสังคมออนไลน์เป็นทางออก ซึ่งยังเชื่อมโยงอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองร่วมสมัยในโลกจริง ให้แข่งขันกันครอบงำการสร้าง ความหมายและค่านิยมของสังคมออนไลน์ อย่างไรก็ตามพื้นที่ชุมชนออนไลน์และวัฒนธรรมการสื่อสารได้พัฒนาตัวเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วพร้อมสภาวะของสังคมและเทคโนโลยี ประชากรออนไลน์และเนื้อหาที่ถูกสร้างจากทุกผู้ใช้นั้นมีแต่จะเพิ่มขึ้น ในขณะที่ความพยายามควบคุมมีแต่จะยากยิ่งขึ้นทำให้พื้นที่สังคมออนไลน์เป็นพื้นที่แสดงของพลวัตความเติบโตและความขัดแย้งอันน่าสนใจ

15.3.2 สังขบวนการศึกษาและพัฒนาการของประชาคมระหว่างประเทศร่วมสมัย

“ประชาคมระหว่างประเทศ” เป็นการขยายความหมายของชุมชนสู่ความเป็นประชาคมที่กว้างไกลออกไปครอบคลุมถึงทุกกลุ่มชนทั่วทั้งโลก ความหมายของประชาคมโลกในช่วงแรกผุดขึ้นมาในโลกตะวันตก ซึ่งนำไปสู่อคติการมองสังคมโลกอย่างสังคมตะวันตก ซึ่ง Martin Jacques (มาร์ติน ฌาค) ชี้ว่าการให้ความหมายของประชาคมโลกคือโลกตะวันตก เป็นการกล่าวอย่างละเอียดโลกส่วนใหญ่เกินไป (Martin Jacques (มาร์ติน ฌาค)²¹ เนื่องด้วยประเทศชั้นนำเหล่านั้นเป็นเพียงประเทศและกลุ่มประชากรส่วนน้อยของโลก การที่กระแสดารความคิดและอิทธิพลของโลกตะวันตกไหลบ่าไปทั่วโลกพร้อมกันกับกระแสโลกาภิวัตน์ร่วมสมัยอาจทำให้ในสื่อกระแสหลักและผู้ชมส่วนใหญ่คิดตามกันไปว่า “ประชาคมโลก” หรือ “ประชาคมระหว่างประเทศ” คือลักษณะของชุมชนและประชาคมในระบบคุณค่า วิธีคิดและวิถีปฏิบัติเช่นนั้น การกล่าวถึงประชาคมระหว่างประเทศในหลายครั้ง แม้จะเป็นไปด้วยเจตนาที่ดี จึงไม่มี

²¹ Martin Jacques. 24 August 2006. ‘What the hell is the international community?’ in *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2006/aug/24/whatthellistheinternati>. Retrieved on 18 October 2018.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ความเป็นสากลอย่างแท้จริงได้ในหลายมิติ แต่อยู่ในความเข้าใจถึงความเป็นจริงเพียงส่วนหนึ่งของทั้งหมดเท่านั้น

ในจำนวนประชากรโลกทั้งหมด มีเพียงหนึ่งในห้าที่อยู่อาศัยในโลกตะวันตก ในประเทศชั้นนำทางเศรษฐกิจที่มีระดับการพัฒนาง่ายไกลกว่าประเทศส่วนใหญ่ในโลก ที่ยังวนเวียนอยู่กับปัญหาพื้นฐาน อย่างเช่น เรื่องการพัฒนาขั้นพื้นฐาน ระบบสังคม ระบบการเมืองและเศรษฐกิจ ความเป็นประชาธิปไตย ระบบการศึกษา ฯลฯ การออกเสียงลงมติในที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติของแนวคิดแบบตะวันตก จึงมักไม่ได้รับการยอมรับ บนเวทีที่ทุกประเทศมีหนึ่งเสียงหนึ่งสิทธิ์เท่ากันเช่นนั้น

สื่อมวลชนก็เป็นอีกเสียงหนึ่งที่มักละเลยประเทศนอกโลกตะวันตกในการนำเสนอข่าวสาร ความเป็นประชาคมโลกถูกสรุปเอาจากความคิดแบบตะวันตกที่ห้อมล้อมสื่อมวลชนและผู้ชมกลุ่มหลัก แนวทางของหลายเรื่องถูกนำเสนอจากผู้นำโลกตะวันตกที่เข้าหาได้สะดวก และไม่บ่อยครั้งนักที่จะได้ยิน การสัมภาษณ์ผู้นำจากประเทศด้อยพัฒนาหรือแม้แต่แม่แต่มาหาอำนาจทางเศรษฐกิจยุคใหม่ในประเด็นการเมือง โลก แต่มักวนเวียนอยู่กับเรื่องราวในประเทศชั้นนำ ผู้นำโลกเศรษฐกิจและพุดภาษาอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ ประเด็นปัญหาความขัดแย้ง สงครามกลางเมือง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคนอกโลกตะวันตกมัก ถูกละเลยหรือได้รับความสำคัญลำดับรองจากหน้าสื่อระดับโลก รวมไปถึงความสนใจจะช่วยเหลือแก้ปัญหาที่ฝัง รากลึกในประเทศอาณานิคมเก่าอย่างจริงจัง

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ Amitai Etzioni (2004) ในงานเขียนชื่อ From Empire to Community ได้กล่าวถึงประชาคมโลกที่ใกล้เคียงกับความเป็นชุมชน ในฐานะสำนึกร่วมที่สำคัญของมนุษยชาติที่จะผสมผสานไปกับกลไกขององค์การระหว่างประเทศ อย่างองค์การสหประชาชาติในการสร้างประชาคมโลก อันจะเป็นกลไกในการอยู่ร่วมกันในบริบทการเมืองร่วมสมัยในศตวรรษที่ 21 Amitai ใช้คำว่า “ประชาคมโลก” ในที่เรต่างต้องมีสำนึกร่วมกัน ในการรับมือกับภัยคุกคามร่วมของมนุษยชาติ อย่างเช่นในกรณี การก่อการร้าย ภูมิภาคโลก และสิ่งแวดล้อม ความสำนึกเป็นประชาคมร่วมกันของทั้งโลกแม้จะเพียงในเชิงอุดมคติ แต่ก็ก็เป็นความจำเป็นที่ต้องมีร่วมกันของเวทีการเมืองระดับโลก ดังในกรณีของสหภาพยุโรปที่พัฒนาความร่วมมือและสำนึกร่วมกัน ฟันฝ่าปัญหาในหลายทางร่วมกัน อยู่ใต้บนแนวโน้มในการบูรณาการและความพยายามอย่างยาวนานต่อเนื่องของระบบราชการยุโรป แนวคิดเรื่องประชาคมโลกหรือชุมชนโลกที่มีสำนึกร่วมกันนี้จำเป็นในการตัดทอนกระแสของการเมืองระหว่างประเทศแบบสังคมนิยม ที่เน้นการใช้อำนาจในรูปแบบต่างๆ ของรัฐในการเข้าแสวงหาและปกป้องผลประโยชน์ของชาติ

ถึงแม้ในภาพรวมจะยังโน้มนำให้เห็นภาพความแบ่งแยกและเหลื่อมล้ำซึ่งดำเนินมาอย่างยาวนานกว่าในระบบรัฐและการเมืองโลกยุคใหม่ แต่ในมิติทางเศรษฐกิจของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คำว่า “ประชาคม” กลายมาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ล้าถึงลงถึงสำนึกร่วมในระดับผู้คน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่พยายามปลดปล่อยทรัพยากรและแรงงานให้เคลื่อนย้ายได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดทำให้ แรงงาน สินค้าและบริการไม่ถูกจำกัดอยู่แต่ในตลาดของพรมแดนรัฐชาติ การบริโภคสินค้านำเข้าจาก

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ต่างประเทศหลายรายการเป็นทางเลือกที่สมเหตุผลเมื่อกำแพงภาษีถูกทลายลง การผลิตเพื่อตอบสนองตลาดต่างประเทศหรือตลาดภูมิภาคเป็นเรื่องสำคัญ เมื่ออุปสรรคในการค้าลดลงจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเปิดประตูให้เกิดความเปลี่ยนแปลงลงมาถึงสังคม แน่แน่นอนว่าในหลายภาคส่วนควรจะหวังเห็นการเจริญเติบโตจากกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้ไม่มากนักน้อย แต่ก็ต้องมีหลายภาคส่วนที่ต้องปรับตัวขนานใหญ่เพื่อรับการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้นจากภูมิภาค จนถึงอาจจะต้องปิดตัวลงเหมือนอย่างเช่นการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเราก็จะเห็นความเปลี่ยนแปลงไปในทางเข้าหากันมากขึ้นของทั้งภูมิภาคลงมาจนถึงประชาชนได้เพิ่มขึ้น ทั้งทางการเมือง สังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเศรษฐกิจเมื่อเทียบกับความสัมพันธ์ภายนอกภูมิภาค กรอบความร่วมมือในรูปแบบประชาคมระหว่างประเทศจึงเป็น “ประชาคม” ที่มีความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมได้ดังเช่นชุมชนและประชาคมในบริบทอื่น

ในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับภูมิภาค กระบวนการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในยุโรปนับว่ามีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในความพยายามจะจัดสรรทรัพยากรอันจำกัดหลายอย่างร่วมกัน การรวมกลุ่มประเทศยุโรปในการบริหารการใช้แม่น้ำไรน์ในนามของ คณะกรรมการกลางเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำไรน์ (Central Commission for Navigation on the Rhine) ซึ่งที่ประชุมเวียนนา (Congress of Vienna) จัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1815 (พ.ศ. 2358) ก็เป็นการรวมกลุ่มเก่าแก่ที่สะท้อนความจำเป็นของประเทศใกล้เคียงในการหันหน้าเข้าหาความร่วมมือกัน ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 การรวมกลุ่มเพื่อเจรจาในกิจการเหล็กและถ่านหินอันเป็นสินค้าสำคัญทำให้เกิดการจัดตั้ง ประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้าแห่งยุโรป (European Coal and Steel Community, ECSC) ในปีค.ศ. 1951 (พ.ศ. 2494) เมื่อพิจารณาบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคของประชาคมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ ก็ชวนให้ต้องปรับขยายความหมายของสมาชิกในชุมชนที่อาจหมายถึงประเทศหรือรัฐใดรัฐหนึ่งในเวทีความร่วมมือที่แน่นแฟ้นเช่นนี้

1) ประชาคมยุโรป (The European Community, EC)

ประชาคมยุโรปเป็นองค์กรระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคที่สำคัญ ในฐานะที่บุกเบิกมิติความร่วมมือระหว่างประเทศผ่านประวัติศาสตร์ทางการเมืองของยุโรปที่ดำเนินมาอย่างน่าสนใจ โดยมีรากฐานมาจากประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (The European Economic Community, EEC) ที่ถูกสถาปนาขึ้นด้วยสนธิสัญญาแห่งกรุงโรม (Treaty of Rome) ในปี 1957 และพัฒนามาเป็น “ประชาคมยุโรป” (EC) ในข้อตกลงการจัดตั้งสหภาพยุโรปในปีค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536) ด้วยสนธิสัญญามาสทริชท์ (Maastricht Treaty) ก่อนที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของ “สหภาพยุโรป” (European Union, EU) ในปีค.ศ. 2009 (พ.ศ. 2552) ดังที่เห็นในปัจจุบัน

รูปแบบของ “ประชาคม” ในบริบทของการเมืองยุโรปตะวันตกเริ่มแรกมีจุดมุ่งหมายเพื่อบูรณาการระบบเศรษฐกิจของ 6 ชาติสมาชิกผู้ก่อตั้งด้วยระบบตลาดร่วม (Common market) สหภาพศุลกากร (Custom union) ตั้งแต่การเข้าสู่ประชาคมยุโรปตั้งแต่ปีค.ศ. 1993 พัฒนาการของความสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นทำให้สินค้า บริการ เงินทุน แรงงานและผู้คนต่างเคลื่อนย้ายไหลเวียนไปมาได้อย่างคล่องตัว

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ภายในกลุ่มชาติสมาชิกที่เพิ่มจำนวนเป็น 15 ประเทศ และในการพัฒนาจนกลายเป็นสหภาพยุโรป จำนวนชาติสมาชิกได้เพิ่มเป็น 28 ประเทศที่ประกอบด้วยประชากรกว่าห้าร้อยล้านคน

ในปัจจุบันระดับความสัมพันธ์ของชาติสมาชิกสหภาพยุโรปจะถูกพัฒนาจนมีสถาบันระหว่างประเทศที่สมาชิกยกยกให้มีความสำคัญในหลายกิจการสำคัญตามรูปแบบขององค์กรและเจตนารมณ์ร่วมกัน ในระดับผู้คนที่ได้รับประโยชน์จากระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ใหญ่ขึ้นในยุโรปก็มีความมั่นใจในการรวมกลุ่มความสัมพันธ์ที่ดำเนินมาอย่างมีประสิทธิภาพ ภาพความร่วมมือยังเป็นแนวทางนำภายใต้ความผันผวนของสภาวะการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจโลก การล่าถอยออกจากกลุ่มสหภาพยุโรปของประเทศใหญ่อย่างสหราชอาณาจักรที่ลงมติผ่านไปด้วยคะแนนไม่ห่างกันมากในปีค.ศ. 2016 (พ.ศ. 2559) ไม่นานมานี้ก็เริ่มปรากฏให้เห็นปัญหาในการแยกตัว และผลประโยชน์ที่แท้จริงจากการคงอยู่ในกรอบความสัมพันธ์ที่ถูกบิดเบือนไปในช่วงการลงประชามติ ทิศทางของ “ประชาคมระหว่างประเทศ” ความร่วมมือและบูรณาการในระดับภูมิภาคจึงยังจะเป็นเส้นทางสำคัญทางหนึ่งของหลายภูมิภาคที่เราต้องคอยติดตามในยุคต้นศตวรรษที่ 21 นี้

2) ประชาคมเศรษฐกิจในเอเชีย

รูปแบบของประชาคมเศรษฐกิจแบบยุโรปยังได้รับความสนใจตามมาในบริบทความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชีย ในความพยายามจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก (East Asian Community, EAC) โดยมีเป้าหมายในการสถาปนาเขตการค้าในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของ ASEAN+3 (ASEAN Plus Three) หรือ “อาเซียนบวกสาม” ซึ่งรวมสิบชาติสมาชิกของสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ซึ่งมีความใกล้ชิดกันทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่ยังคงมีปัญหาที่ยังไม่ได้รับการผลักดันให้เกิดความร่วมมือที่จะสถาปนาให้เป็นรูปแบบสถาบันออกมาได้ ดังในกรณีของสหภาพยุโรปที่ก็ต้องผ่านประสบการณ์ความร่วมมือและความขัดแย้งมาอย่างยาวนาน กระบวนการสร้างสถาปนาสหภาพยุโรปจากประชาคมเศรษฐกิจย่อยก็ยังคงใช้เวลานานหลายทศวรรษกว่าจะบรรลุผลประสบความสำเร็จเช่นทุกวันนี้

ในทางเศรษฐกิจแล้ว แนวความคิดใจการรวมกลุ่มเศรษฐกิจการค้าในเอเชียได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากตัวอย่างของเขตการค้าเสรีในยุโรป อเมริกาเหนือและกลุ่มประเทศอาเซียน ในคราววิกฤติเศรษฐกิจเอเชียหรือ วิกฤติต้มยำกุ้งในปีพ.ศ. 2540 ภายหลังเหตุการณ์ความผันผวนของค่าเงินก็ยังมี การเสนอเงินตราสกุลร่วมเพื่อคงเสถียรภาพของค่าเงินต่าง ๆ ภายในภูมิภาคเข้าด้วยกัน แต่ผลจากวิกฤติ “ยูโรโซน” (Eurozone crisis) หรือวิกฤติหนี้ยุโรป (European Debt Crisis) ที่เกิดกับกลุ่มประเทศที่ใช้เงินสกุลยูโรร่วมกันตั้งแต่ปลายปีค.ศ. 2009 (พ.ศ. 2552) จึงทำให้แนวทางป้องกันความผันผวนของค่าเงินหันไปสู่แนวทางอื่น อย่างเช่นการค้าขายโดยตรงในเงินสกุลอื่นที่ไม่ใช่ดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งเป็นหนึ่งในเรื่องที่หลากหลายประเทศในภูมิภาคพอจะยอมรับได้มากกว่าในปัจจุบัน

3) ประชาคมอาเซียน

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ปัจจุบันบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทำให้อาเซียนต้องเผชิญสิ่งท้าทายใหม่ ๆ อาทิ โรคระบาด การก่อการร้าย ยาเสพติด การค้ามนุษย์ สิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ อีกทั้งยังมีความจำเป็นต้องรวมตัวกันเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและขีดความสามารถทางการแข่งขันกับประเทศในภูมิภาคใกล้เคียง และในเวทีระหว่างประเทศ ผู้นำอาเซียนจึงเห็นพ้องกันว่า อาเซียนควรจะมีมือร่วมกันให้เหนียวแน่น เข้มแข็ง และมั่นคงยิ่งขึ้น การประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนครั้งที่เก้าเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม ค.ศ. 2003 ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2 (Declaration of ASEAN Concord II: Bali Concord II) ตกลงกันที่จะขยายความร่วมมือในเชิงลึกมากขึ้นโดยการวางเป้าหมายที่จะจัดตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ภายในปี ค.ศ.2020 (พ.ศ.2563)

จุดประสงค์หลักของการผนึกกำลังของประเทศสมาชิกอาเซียนสู่การเป็นประชาคมอาเซียนนั้นคือการทำให้สมาชิกอาเซียนมีความใกล้ชิดและเป็นอันหนึ่งอันหนึ่งเดียวกันมากขึ้น ความท้าทายรูปแบบใหม่ที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น วิกฤติเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ. 1997 (วิกฤติต้มยำกุ้ง) สงครามการก่อการร้าย และการรวมกลุ่มประเทศของสหภาพยุโรปเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้อาเซียนต้องปรับตัวปรับเป้าหมายให้สามารถรับมือกับปัญหาที่มีลักษณะข้ามชาติเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนจะก่อให้เกิดความแข็งแกร่ง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง และสังคมวัฒนธรรม และสามารถรับมือกับภัยคุกคามในด้านต่างๆ ได้มีประสิทธิภาพดีกว่าที่แต่ละประเทศต่างจัดการกันเอง การรวมตัวเป็นประชาคมยังเป็นการสร้างเสริมโอกาสให้กับภูมิภาคและประเทศสมาชิกในภูมิภาคในการเจรจาต่อรองกับภูมิภาคอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ ได้มากขึ้น และเมื่อใดที่ประชาชนในภูมิภาคมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันปัญหาทะเลาะเบาะแว้งระหว่างประเทศเพื่อนบ้านก็จะลดลง²²

ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่สองยังได้ระบุว่า การที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจของภูมิภาคอย่างยั่งยืนได้นั้น อาเซียนจะต้องมีบรรยากาศทางการเมืองที่อยู่บนรากฐานของผลประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความเป็นปึกแผ่นทางการเมือง (a strong foundation of mutual interests generated by economic cooperation and political solidarity) ยิ่งไปกว่านั้นหลักการ ‘prosper-thy-neighbour’ ซึ่งอดีตนายกรัฐมนตรี ดร.มหาเธร์ โมฮัมหมัด ได้นำเสนอขณะที่ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจใน ค.ศ. 1997 (วิกฤติต้มยำกุ้ง) ก็ได้รับการบรรจุในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่สอง นี้ด้วย ดร.มหาเธร์ ได้อธิบายว่าประเทศเพื่อนบ้านที่ยากจนจะเป็นบ่อเกิดของปัญหาซึ่งอาจกลายเป็นปัญหาข้ามชาติมากระทบต่อประเทศตนเองได้ในอนาคต ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญกับความช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านให้พัฒนาไป

²² พันธ์ นิยมศิลป์. ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2. สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้นจาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่_2. สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2561.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

พร้อมๆ กัน หลักการนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งกับนโยบายการต่างประเทศของมาเลเซียและการกำหนดวิสัยทัศน์อาเซียน 2020 ในกาลต่อมา

ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่สอง เป็นเอกสารที่ประเทศสมาชิกอาเซียนประกาศแนวทางในการจัดตั้งประชาคมอาเซียนขึ้น ปฏิญญานี้ระบุให้ประชาคมอาเซียนประกอบด้วยสามประชาคมย่อย ได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community :ASC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community :ASCC) ซึ่งต่อมาผู้นำอาเซียนได้ตกลงให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนให้แล้วเสร็จเร็วขึ้นมาเป็นภายในปี 2558 ดังที่เราได้ผ่านมาแล้วในประสบการณ์ช่วงไม่นานมานี้

กล่าวโดยสรุป “ประชาคมอาเซียน” (ASEAN Community) คือ การรวมตัวของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนให้เป็นชุมชนที่มีความแข็งแกร่ง สามารถสร้างโอกาสและรับมือสิ่งท้าทาย ทั้งด้านการเมืองความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ โดยสมาชิกในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น และสมาชิก ในชุมชนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

15.3.3 ชุมชนออนไลน์ (Online community)

ช่องทางการสื่อสาร ต่อสู้และส่งอิทธิพลของอำนาจภายใต้กฎกติกาและสภาพแวดล้อมของสังคมสมัยใหม่จึงได้ขยายตัวไปสู่พรมแดนของโลกบนอินเทอร์เน็ต อันเป็นพื้นที่ทางสังคมของยุคสมัยแทนที่การพบปะชุมนุมเสวนาภายใต้สถานที่และเวลาเดียวกัน ด้วยตัวตนที่แท้จริงดังเช่นที่เคยเป็นมาแต่เดิม สำหรับในโลกอินเทอร์เน็ตและชุมชนออนไลน์ การเข้าสังคม รวมกลุ่ม พบปะ ไม่จำเป็นต้องเลือกเวลาสถานที่ ชุมชน อัตลักษณ์ และความยาวนานของสมาชิกภาพอย่างยึดแน่นตายตัวเช่นนั้น สังคมออนไลน์ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นตามสภาวะของสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information society) อินเทอร์เน็ตเปิดช่องทางให้สะท้อนทิศทางการร่วมกันในการแสดงตัวตน และสะท้อนความคาดหวังต่ออุดมการณ์ของสังคมผ่าน “สื่อสังคมออนไลน์” (Social media) ซึ่งจัดจำแนกรวมรวมกลุ่มความหลากหลายให้เชื่อมต่อเข้าหากันได้ตามรสนิยมและพฤติกรรมการใช้งานเนื้อหาที่ ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เอง (User-Generated Content หรือ UGC) บนเทคโนโลยีฐานราก (Platform) ของเครือข่ายสารสนเทศการสื่อสารสมัยใหม่ (Communication network) ความเป็นเครือข่าย (Network) คือโครงสร้างสำคัญของสังคมที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้บริโภคข้อมูล (Castells, 1997, 1998, and 2000) เมื่อโลกไซเบอร์มาหลอมทับเข้ากับโลกของความเป็นจริงมากขึ้นทุกขณะ จนแทบจะกล่าวได้ว่าพื้นที่เสมือนใน “โลกเสมือน” (Virtual world) ที่เคยเป็นมาในยุคเริ่มต้นของอินเทอร์เน็ต ได้ทับซ้อนและเชื่อมต่อเข้ามาในพื้นที่ของ “โลกแห่งความเป็นจริง” (Real world) ของชีวิตทางสังคมและชีวิตในแต่ละวันของผู้คนในสังคมไทยอย่างชัดเจนมากขึ้น ถึงในระดับชุมชน ตัวตนและอัตลักษณ์ของปัจเจก ดังเห็นได้ในการแสดงออกและเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัยหลายครั้งครา ประเด็นถกเถียงถึงความเป็นจริงเชิงประจักษ์ของเครือข่ายสังคมออนไลน์ร่วมสมัยจึงหลุดพ้นไปจากข้อสงสัยต่อแนวโน้มอิทธิพลและผลกระทบต่อสังคม ทั้งยังนำไปสู่ประเด็นปะทะ

ชุมชน-ประชาคม (Community)

เรื่องความเป็นส่วนตัวและความพยายามในการตรวจสอบและควบคุม ซึ่งมีผลกระทบต่อรูปร่างของเนื้อหา และช่องทางการสื่อสารของแต่ละชุมชนย่อย (Castells, 2012) พื้นที่อินเทอร์เน็ตจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของการรวมกลุ่มชุมชนออนไลน์ หรือชุมชนเสมือนจริง

Preece 2000 เสนอว่าชุมชนออนไลน์ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสนอกสนใจร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ร่วมสร้างทรัพยากรสิ่งจำเป็นพื้นฐานด้วยกัน พัฒนา ระเบียบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน มีการแสดงออกถึง ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และมีจุดร่วมอยู่บนบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมแบบเดียวกัน

Rehingold (1993, p.5) ที่ผู้คนมักหยิบยืมนิยาม ของชุมชนเสมือนจริงมาใช้ อธิบายว่าชุมชนเสมือนจริงก็คือการรวมตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นมาจากอินเทอร์เน็ต เมื่อมีผู้คนจำนวนมากพอที่จะ มุมสนทนากันอย่างยาวนานเพียงพอ และมีความรู้สึก สำนึกจิตใจ ที่จะผูกโยงสายใยความสัมพันธ์ส่วนตัวบนพื้นที่ cyber space

ในมุมมองของการศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนแบบดั้งเดิมที่คุ้นเคยกันในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Weinreich (1997) ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องชุมชนเสมือนจริงด้วยเหตุผลว่าชุมชนจะต้องประกอบไปด้วยชุดของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และเครือข่าย ที่อยู่ร่วมบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน และระบบคุณค่าร่วมกัน ซึ่งโดยมากเราจะฝังรากอยู่ในพื้นฐานความเชื่อศาสนา ในแบบเดียวกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การที่ผู้คนเข้าสู่สังคมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือแม้แต่การแสดงอารมณ์ความรู้สึก ก็เป็นเพียงการสื่อสารระหว่างกันเพียงเท่านั้น การจะพิจารณาว่าชุมชนออนไลน์เป็นชุมชนที่มีเนื้อหาสำหรับชีวิตได้อย่างไรนั้น อาจจำต้องมาพิจารณาในประเด็นที่ชุมชนออนไลน์และสมาชิกที่ไม่เหมือนชุมชนในพื้นที่จริง²³ ดังต่อไปนี้

1) สมาชิกภาพ

สมาชิกภาพของชุมชนออนไลน์ถูกทำให้เป็นไปได้ง่ายที่สุดจากความพยายามของผู้ให้บริการ ผู้ใช้สามารถต่อเชื่อมเข้าหาและลงทะเบียนเพื่อเริ่มต้นตัวตนได้จากทั่วโลก แพลตฟอร์มมักถูกออกแบบให้รองรับผู้ใช้จากทุกชาติทุกภาษา ทุกวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน แต่ถึงอย่างนั้นความเป็นสมาชิกอาจถูกเพิกถอน และทิ้งร้างไปได้อย่างง่ายดาย

2) ความเป็นนิรนาม (Anonymity)

ชุมชนออนไลน์จำนวนมากอนุญาตให้สมาชิกไม่ต้องเปิดเผยชื่อเสียงเรียงนามตัวตนที่แท้จริง ในขณะที่บางสื่อสังคมออนไลน์หรือชุมชนออนไลน์อาจจะต้องการความชัดเจนมากกว่านั้น

²³Ben Kei Daniel. (2011). *Methods and Techniques for Studying Virtual Communities: Paradigms and Phenomena*, Vol. 1. Hershey, NY: Information Science Reference. pp. 2-4

ชุมชน-ประชาคม (Community)

ดังเช่นในกรณีของ pantip.com ซึ่งต้องมีการยืนยัน ตัวตนให้ชัดเจนส่งถึงทีมงาน ผู้ดูแล ด้วยหลักฐานของทางราชการ

3) การกระจุกตัว

อยู่เฉพาะในบางโดเมนอินเทอร์เน็ต (เว็บไซต์/สื่อสังคมออนไลน์) ชุมชนออนไลน์ถูกสร้างขึ้นโดย การรวมความสนใจที่มีร่วมกัน หรือจุดหมายร่วมกัน ซึ่งจะกระจุกรวมตัวกันอยู่ใน เว็บไซต์หรือสื่อสังคมออนไลน์เพียงไม่กี่ที่ ดังเช่นในกรณีปัจจุบันร่วมสมัยเราจะเห็นการกระจุกตัวของ การปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ผ่านบนผู้ให้บริการชื่อดังอย่าง facebook youtube instagram หรือยัง pantip

4) การติดต่อสื่อสาร

ชุมชนออนไลน์มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง ไม่เลือกสถานที่และเวลา ทำให้ปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว อันเป็นข้อจำกัดของการติดต่อสื่อสารระหว่างกันในชุมชนสิ่ง ซึ่งระยะทาง และช่องทางในการสื่อสาร ทำให้สิ่งต่างๆเคลื่อนที่ไปได้อย่างซ้าๆ

5) มารยาททางสังคม (Social Protocols)

ในประเด็นจรรยา มารยาท ทั้งที่เปิดเผยและเป็นจารีต แนวทางการเข้าหาและใช้ภาษา ก็มีลักษณะเฉพาะ ของการเข้าชุมชนออนไลน์ เช่นกัน

6) พื้นที่และเวลา

การติดต่อสื่อสารในชุมชนออนไลน์ ก้าวข้ามพ้นข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ และเวลาที่ ต้องอยู่ร่วมกันระหว่างคู่สนทนาทั้งสองฝ่าย และเป็นไปได้ทั้ง การสนทนาในเวลาเดียวกัน Real time และการสนทนา โต้ตอบ ต่างช่วงเวลา

7) ความหมายร่วม

ในสังคมออนไลน์ความหมายต่างถูกสื่อความ และแชร์แบ่งปันต่อกันในระหว่างสมาชิก ที่เข้าใจความหมายเดียวกัน รวมไปถึง การร่วมเข้าใจและให้ความหมายกับสิ่งใหม่ ๆ ไปด้วยกัน

8) ความสมัครใจ

ปฏิสัมพันธ์บนชุมชนออนไลน์เต็มไปด้วยความสมัครใจของผู้คน ที่จะเข้าร่วม ในหลายระดับ รวมถึงถอนตัวเมื่อคลายความสนใจ

9) ความเร็วในปฏิสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ สามารถเพิ่มความเข้มข้นรุนแรงได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว บั่มอัตราในการไหลผ่านของเนื้อหาข้อมูลและการสนทนา

10) พฤติกรรมจากความเข้าใจผิด

ด้วยความซับซ้อนของสถาปัตยกรรมเครือข่ายสำหรับชุมชนออนไลน์ร่วมสมัย ผู้คนนั้นมีความเข้าใจผิดในเรื่องนโยบายประการ อย่างเช่นมีความกลัวมากขึ้นกว่าในโลกจริง เพราะคิดว่า

ปฏิสัมพันธ์อันสิ้นสุดเมื่อไหร่ก็ได้ตามใจปรารถนา และไม่มีใครสามารถติดตามเอาความได้จากความเป็นนิรนาม

11) มุมมองที่จำกัด

จากข้อจำกัดที่ปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์หรือเล็กแค่นำจอโทรศัพท์เคลื่อนที่ ไม่ได้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ในโลกจริงที่อยู่ร่วมกันต่อหน้าในสถานการณ์จริง อาจทำให้การเข้าใจคลาดเคลื่อนออกจากบริบทการสนทนาได้มาก

12) ความลุ่มลึก

เรื่องสมมติบนโลกออนไลน์และปฏิสัมพันธ์อื่นผู้ใช้สามารถประวิงเวลาในการตอบสนอง รวมไปถึงการย้อนกลับไปตรวจสอบประวัติการสนทนาและโต้ตอบทั้งหมด เพื่อที่จะใคร่ครวญและวิเคราะห์ถึงคำตอบที่ตนเองจะส่งออกไป ความคิดที่ถูกส่งออกไป จึงสะท้อน ภาพความคิดที่ค่อนข้างจะลึกกลกว่าการสนทนาต่อหน้าในเวลาจริง

13) สายสัมพันธ์จากการรับชมจนสู่ความเป็นจริง

ในการเข้าสู่ชุมชนออนไลน์สมาชิกเริ่มจากการเข้าสู่พื้นที่ไซเบอร์สเปซ เพื่อเริ่มดำเนินความสัมพันธ์จัดการมองเห็นหรือแม้แต่เพียง การอ่านตัวหนังสือในยุคก่อน และหลังจากนั้นจึงได้พัฒนาความสัมพันธ์ต่อไปในโลกทางกายภาพ แล้วอีกในทางกลับกัน ความสัมพันธ์ในโลกจริงก็อาจจะถูกต่อเชื่อมเข้าไปในโลก ออนไลน์ได้เช่นกัน

14) โครงสร้าง

ชุมชนออนไลน์ก็คล้ายดังเช่นชุมชนทั่วไปที่มีโครงสร้างที่จัดวางหน้าที่และบทบาทให้แก่สมาชิก แม้จะไม่มีอำนาจบังคับอย่างเป็นทางการและส่งผลกระทบต่อถึงในชีวิตจริงมากนัก แต่การเข้าถึงของชุมชนออนไลน์ของสมาชิกก็ต้องตระหนักในบทบาทและสถานะในชุมชนนั้น ๆ ไปด้วย

15) อัตลักษณ์ตัวตน

ในหลายชุมชนออนไลน์ ความเป็นนิรนามไม่ได้มีอย่างสมบูรณ์ การจัดระดับของสมาชิก ในหลายรูปแบบบนหลายกฎเกณฑ์ ทำให้ สมาชิกส่วนหนึ่งต้องมีตัวตนและอัตลักษณ์ออนไลน์ ซึ่งอาจจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชีวิตจริงของสมาชิกได้ อย่างเช่น การมีภาพอวตาร หรือชื่อเสียงบางอย่าง ความสามารถพิเศษความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือ ประวัติการ ทำงาน ประสบการณ์ที่ เคยมีในเครือข่ายของชุมชนออนไลน์ ซึ่งถูกบันทึกไว้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของคราบรอยอัตลักษณ์ของผู้คนที่มาต่อชุมชนออนไลน์และอัตลักษณ์ออนไลน์

15.3.6 หมู่บ้านโลก (Global Village)

หมู่บ้านโลก เป็นแนวคิดของ เฮอร์เบิร์ต มาร์แชล แมคลูฮัน (Herbert Marshall McLuhan)²⁴ ศาสตราจารย์ทางด้านภาษาอังกฤษชาวแคนาดาเรียน มหาวิทยาลัยโทรอนโต เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ระดับโลก จากสมัยก่อนซึ่งการเดินทางและการติดต่อสื่อสารมักจะมีอุปสรรคอันเกิดจากระยะทางและเวลา ทำให้ไม่สามารถติดต่อกันได้ง่าย ๆ ยิ่งระยะทางห่างกันมากแค่ไหนอุปสรรคยิ่งมากขึ้นตามไปด้วย เช่น คนในทวีปยุโรปแทบไม่รู้จักคนในแถบเอเชียว่ามีรูปร่างหน้าตา วัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ในทางกลับกันคนในเอเชียเองก็ไม่รู้จักคนในยุโรปด้วยเช่นกัน ดังนั้นคำว่า “ cultural shock จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่ายๆในสมัยก่อนเมื่อผู้คนจากต่างถิ่นที่ห่างไกลกันได้มาติดต่อสัมพันธ์กัน และพบว่าอีกฝ่ายมีพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตที่ตนรับไม่ได้ เช่น คนไทยเมื่อสามสิบสี่ปีที่ผ่านมารู้สึกอับอายและตกใจที่เห็นคนต่างชาติชายหญิงกอดจูบกันในที่สาธารณะ เป็นต้น นอกจากนั้นการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face to face) เป็นการสื่อสารที่เป็นไปไม่ได้สำหรับคนที่อยู่ในพื้นที่ต่างกัน การสื่อสารแบบนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันที่เรียกว่า หมู่บ้าน เท่านั้น ซึ่งการติดต่อแบบ face to face จะนำไปสู่การสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมร่วมกัน คำว่าหมู่บ้านจึงมีความหมายลึกซึ้งกว่าการที่คนอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แต่มีความหมายรวมไปถึงการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมร่วมกันด้วย

ลักษณะเด่นของความเป็นหมู่บ้าน คือ การมีค่านิยม บรรทัดฐาน ประเพณีร่วมกัน ดังกล่าว ซึ่งนอกจากนั้นยังมีลักษณะการรวมกลุ่มแบบผูกพันทางความรู้สึกของความเป็นพวกพ้องเดียวกัน (mechanical solidarity) มากกว่าผูกพันแบบหน้าที่ (organic solidarity) ความเด่นอีกอย่างของระบบความสัมพันธ์แบบหมู่บ้าน คือ การพึ่งพิงตนเองได้ของหน่วยย่อย ซึ่งสามารถอยู่รอดได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงหน่วยอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะหน่วยย่อยต่าง ๆ มีการผลิตที่ครบวงจรภายในตัวเอง เช่น ครอบครัวหนึ่งจะมีกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ปลูกข้าว ปลูกผัก จับปลา ล่าสัตว์ ทอผ้า ให้การศึกษาบุตร ดูแลรักษาผู้ป่วยในครอบครัว ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและเครื่องมือทำกิน ทำให้ครอบครัวนี้สามารถอยู่เป็นอิสระทางด้านกายภาพได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงครอบครัวอื่น อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ในด้านจิตใจ การคงอยู่ต่อไปของครอบครัวจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง (ตัวอย่างหนึ่ง คือ การแต่งงานที่ไม่สามารถเกิดขึ้นภายในครอบครัวได้แต่จำเป็นต้องพึ่งพิงครอบครัวอื่น) และการพึ่งพิงในด้านความปลอดภัยของครอบครัว (เช่น กรณีเกิดข้อพิพาทระหว่างครัวเรือน หรือ การปล้น หากไม่ใช่ครัวเรือนในหมู่บ้านหรือพวกพ้องเดียวกัน ย่อมเสี่ยงต่อการได้รับความเป็นธรรมหรือการปกป้อง) เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นต้องเกิดการรวมกลุ่มกับครอบครัวอื่นเป็นระบบเดียวกันด้วย ทำให้ต้องเกิดพิธีกรรม การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพื่อผูกพันผู้คนจาก

²⁴ (July 21, 1911 – December 31, 1980) was a Canadian educator, philosopher, and scholar. A professor of English literature, literary critic, and communications theorist, McLuhan is revered as one of the founders of the study of media ecology./ reference from : Wikipedia

ชุมชน-ประชาคม (Community)

หน่วยย่อย (ครัวเรือน) ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เมื่อระยะเวลาผ่านไปความผูกพันและความเป็นพวกพ้องจึงสูงขึ้น และเกิดรูปแบบประเพณีค่านิยมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้านขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตามในศตวรรษที่ 21 นี้ได้เกิดสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนบนโลกทั้งระดับกว้างและแคบ เช่น ท่องถิ่น เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง การปฏิวัติระบบการสื่อสารที่เริ่มต้นจากโทรเลข โทรศัพท์ วิทยุสื่อสาร มือถือ อินเทอร์เน็ต การปฏิวัติรูปแบบความบันเทิงหรือการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มาพร้อมกับโทรทัศน์ทั้งในรูปแบบทีวีเคเบิล หรือ ถ่ายทอดสด หรือมาในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ก็ตาม และการปฏิวัติรูปแบบการขนส่งมวลชนจากเรือ เควียนไปสู่ รถไฟ รถยนต์ เครื่องบิน ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนนำไปสู่การทำลายกำแพงอุปสรรคของการติดต่อสื่อสาร อันได้แก่ ระยะทางและเวลาที่เกิดจากพื้นที่ห่างไกลหรือความต่างทางภูมิศาสตร์

ผลของการปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่กล่าวมาทำให้เกิดการปฏิวัติด้านความสัมพันธ์ของประชากรบนโลก พื้นที่ที่เคยปลอดจากการติดต่อจากภายนอก เช่น หมู่บ้าน ไม่สามารถหนีพ้นการเข้ามาของเทคโนโลยีเหล่านี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเดินทางที่นำผู้คนเข้าและออกจากหมู่บ้านได้ง่ายและถี่ขึ้น การติดต่อสื่อสารที่สะดวกไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์สาธารณะหรือมือถือต่างเข้าไปถึงมือผู้คนในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก และที่สำคัญคือความบันเทิงและข้อมูลข่าวสารที่มากับโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ล้วนนำไปสู่การปฏิวัติวัฒนธรรมที่หล่อหลอมแบบแผนการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรมของประชากรโลกร่วมกัน เอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มหรือชุมชนถูกทำลายจากวัฒนธรรมที่เกิดใหม่ในยุคนี้ ซึ่งในบางครั้งมีการยอมรับวัฒนธรรมใหม่และกลมกลืนไปกับมันไม่ยากนัก แต่ในบางกรณีวัฒนธรรมดั้งเดิมมีความแข็งแกร่งมากและการเข้ามาของวัฒนธรรมกลายเป็นการคุกคามวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม การต่อต้านย่อมเกิดขึ้น

การที่วัฒนธรรมต่าง ๆ ถูกหล่อหลอมเข้าด้วยกัน อันเป็นผลมาจากการติดต่อสื่อสารที่แทรกซึมไปทั่วถึงทุกห้องที่ การสื่อสารแบบ face to face เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ระหว่างผู้คนโดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ ทำให้สังคมโลกมีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านที่มีค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ร่วมกัน และยังเกิดลักษณะความสัมพันธ์แบบ mechanical solidarity ขึ้นในระดับโลกด้วย

อย่างไรก็ตามความเป็นหมู่บ้านโลกดังกล่าวก็ส่งผลในด้านลบด้วย เพราะการครอบงำทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายกว่าเดิม ดังกรณีการต่อต้านวัฒนธรรมใหม่ในบางกลุ่มที่เห็นว่าวัฒนธรรมใหม่ไม่ใช่วัฒนธรรมที่เกิดจากการหล่อหลอมวัฒนธรรมต่าง ๆ บนโลก แต่เป็นวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะวัฒนธรรมอเมริกัน (Americanization) มากกว่า ซึ่งความคิดดังกล่าวมีส่วนถูกอย่างมาก การครอบงำทางวัฒนธรรมนั้นมีผลทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจต่อผู้คนด้วย โดยทางกายภาพทำให้คนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยมซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาวลดลง อันเป็นผลมาจากการบริโภคโดยขาดเหตุผลและการไตร่ตรองที่ดี ในด้านจิตใจทำให้คนขาดความเชื่อมั่นศรัทธาในรากฐานทางสังคมของตนเอง และขาดบรรทัดฐานในการยึดถือปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพสังคมของตนเองด้วย

ชุมชน-ประชาคม (Community)

นอกจากนั้นความไม่เท่าเทียมกันของผู้คนในส่วนต่าง ๆ ของโลกยังเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เกิดกลุ่มคนด้อยโอกาสเพิ่มขึ้น และกลายเป็นปัญหาสังคมตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

คำถามทบทวน

1. ชุมชน-ประชาคม มีความหมายอย่างไรในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
2. ประชาคมระหว่างประเทศที่สำคัญมีอะไรบ้าง

Bibliography

- Anirudh Krishna. (ed.). (2000). Changing Policy and Practice from Below: Community Experiences in Poverty Reduction: An Examination of Nine Case-Studies. [Online]. Available: <http://www.pnud.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/changing-policy-and-practice-from-below/ChangingPolicyandPracticefromBelow.pdf> [December 29, 2017]
- Bell, C. and Newby, H. (1971) *Community Studies: An Introduction to the Study of the Local Community*. London: George Allen and Unwin.
- Ben Kei Daniel. (2011). *Methods and Techniques for Studying Virtual Communities: Paradigms and Phenomena*, Vol. 1. Hershey, NY: Information Science Reference. pp. 2-4
- Benedict Anderson (2006) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso
- Graham Crow 'The Sociology of Community' in John Holmwood, and John Scott (Eds.) (2014) *The Palgrave Handbook of Sociology in Britain*. London: Palgrave Macmillan.
- Graham Crow 'The Sociology of Community' in John Holmwood, and John Scott (Eds.) (2014) *The Palgrave Handbook of Sociology in Britain*. London: Palgrave Macmillan.
- Henk te Velde, 'The Nation is a Town: The Netherlands and the Urban Content of the National 'Imagined Community'', in William Whyte, and Oliver Zimmer () *Nationalism and the Reshaping of Urban Communities in Europe 1848-1914*. New York: Palgrave, pp. 234-252
- Paul Goodman, and Percival Goodman. (1947). *Communitas: Means of Livelihood and Ways of Life*. New York: Vintage
- Robert M. Maclver. (1917). *Community and Association*. [Online] Available: http://www.augty.org/pdf/community_and_assoc.pdf [December 29, 2017]
- Seth Abrutyn (Ed.) (2016) *Handbook of Contemporary Sociological Theory*. Switzerland: Springer.
- Sukphisit Suthon. (1997). *Folk Arts and Folk Culture: The Vanishing Face of Thailand*. Bangkok: Post Books.

ชุมชน-ประชาคม (Community)

Tony Blackshaw (2010) Key Concepts in Community Studies. London: Sage.

Zygmunt Bauman. (2001). Community: Seeking Safety in an Insecure World. Cambridge, UK: Polity,

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2524). การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.,
จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2540). สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
หน้าที่ 61.

ราชบัณฑิตยสถาน . (2524, 2559). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.,

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2558). ชุมชน ความเป็นส่วนตัว และการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์. ในการประชุม
วิชาการระดับชาติ เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนา ครบรอบ 49 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์ ประจำปี 2558. [Online] Available: http://ssde.nida.ac.th/PDF/documentation_01_04_58.pdf [December 29, 2017]

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2557) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 [Online] Available:
<http://www.royin.go.th/dictionary/> [December 29, 2017]